

ANALIZA

MASTER

*prilika za
nov početak*

Podgorica, jun 2026. godine

Ovaj dokument je izrađen uz finansijsku podršku NVO Prima u okviru projekta Jači glasovi za bolje izbore – Omladinski Hub za Zapadni Balkan i Tursku, putem javnog konkursa za raspodjelu sredstava za finansiranje projekata, odnosno programa nevladinih organizacija-konkurs u 2025. godini.

Sadržaj dokumenta je isključiva odgovornost Mreže za evropske politike MASTER i ni na koji način se ne može smatrati da odražava stavove donatora.

Autorka: Ana Andrijašević

Urednica: Andrea Popović

Kourednice: Andrijana Radović i Ksenija Klikovac

Dizajn: Ana Samardžić

SADRŽAJ

1. Uvod	4
2. Zašto je tranzicija mladih iz sistema brige ključna tema?	6
Metodologija	8
3. Demografski i institucionalni okvir brige o mladima bez roditeljskog staranja	8
3.1. Institucije nadležne za brigu i tranziciju mladih bez roditeljskog staranja	9
3.2. Postojeći zakonski i strateški okvir	11
4. Trenutne mogućnosti za zapošljavanje mladih bez roditeljskog staranja	14
4.1. Pregled postojećih programa zapošljavanja dostupnih ovoj grupi mladih	16
4.2. Uloga poslodavaca	19
5. Međunarodni pravni okvir	20
5.1. Evropski zakonodavni i strateški okviri i standardi	21
5.2. Odluke Vijeća	22
5.3. Standardi deinstitucionalizacije i zaštite mladih iz ranjivih grupa	24
6. Tranzicija iz institucionalne brige u samostalni život	24
6.1. Rani početak tranzicije i planirano osamostaljivanje	25
6.2. Mentorski sistem podrške u zemljama članicama EU	29
7. Lokalni modeli socijalnih usluga u državama članicama EU	36
7.1. Organizacione strukture i razvoj usluga u zajednici	37
7.2. Uloga lokalnih samouprava u planiranju, finansiranju i koordinaciji	37
8. Ključni nalazi i sistemske praznine	40
9. Preporuke za unapređenje tranzicione podrške mladima u Crnoj Gori	44
10. Zaključak	51

1. UVOD

Lokalna zajednica Bijele, smještena u okviru opštine Herceg Novi, predstavlja specifičan društveni i ekonomski prostor u kojem se prepliću potencijali razvijenog turističkog regiona i izazovi sezonalnosti koji snažno utiču na perspektive mladih, posebno onih bez roditeljskog staranja. Iako obalni pojas karakteriše bogata turistička ponuda, tržište rada ostaje nestabilno, nepredvidljivo i često zatvoreno za mlade koji dolaze iz ranjivih grupa, čime se produbljuju razlike u mogućnostima pristupa zapošljavanju, obrazovanju i procesima socijalnog uključivanja. U isto vrijeme, podaci relevantnih institucija ukazuju da značajan broj djece i mladih u Crnoj Gori potiče iz socio-ekonomski ugroženih porodica ili sistema institucionalne brige, pa je njihov prelazak u samostalan život praćen brojnim rizicima, od ograničenog pristupa obrazovanju i tržištu rada, do nedostatka stambene i psihosocijalne podrške.

Bijela je posebno važan centar kada je riječ o ovoj temi, jer se u njoj nalazi Dječji dom „Mladost“, jedina ustanova takvog tipa na nivou države, u kojoj boravi oko 90 djece i mladih bez roditeljskog staranja, uključujući i mlade sa smetnjama u razvoju. Većina njih, po dostizanju punoljetstva, napušta instituciju bez adekvatne pripreme za samostalan život, bez dovoljno razvijenih praktičnih vještina i bez stabilne mreže podrške. Statistički podaci o nezaposlenosti mladih u Crnoj Gori, kao i visoka zastupljenost mladih u NEET statusu, dodatno potvrđuju složenost njihovog položaja i ukazuju na rizik od dugoročne socijalne isključenosti.

Iako zakonski okvir u oblasti socijalne i dječje zaštite nominalno prepoznaje potrebu za podrškom mladima iz sistema brige, u praksi ne postoje akreditovani programi ni jasne metodologije koje bi definisale kako se mladi pripremaju za tranziciju ka samostalnom životu. Oni nijesu prepoznati kao posebno ugrožena ili teško zapošljiva kategorija, što znači da im nijesu dostupni ciljane mjere podrške, bilo da je riječ o zapošljavanju, subvencionisanom stanovanju, karijernom savjetovanju ili podršci pri samozapošljavanju. Dodatno, istraživanja organizacija koje se bave ovom temom pokazuju da mladi iz sistema brige značajno češće nego njihovi vršnjaci navode potrebu za mentorskom podrškom, boljim informisanjem o dostupnim programima i sveukupnom podrškom institucija pri prelasku u samostalnost. Upravo ove preporuke dijele i međunarodna tijela poput UN Komiteta za prava djeteta, kao i nacionalne institucije poput Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, ukazujući na hitnost razvoja održivog i koordinisanog sistema tranzicione podrške.

Svi ovi podaci ukazuju na to da su mladi iz ranjivih grupa i dalje izloženi visokom riziku od siromaštva, nezaposlenosti i društvene isključenosti, ali i da u lokalnim zajednicama postoji snažna volja da se taj trend promijeni. Upravo iz te potrebe nastao je projekat **“MASTER Prilika za nov početak”**, kao odgovor na hronični nedostatak systemske i praktične podrške mladima iz Doma „Mladost“ tokom najkritičnijeg perioda njihovog života, prelaska iz institucionalne brige u samostalnost. Kroz edukaciju, mentorski rad, istraživanje i javno zagovaranje, projekat razvija održive modele osnaživanja, zapošljavanja i inkluzije mladih, stvarajući prostor u kojem oni dobijaju ne samo priliku da steknu praktične vještine, već i da preuzmu aktivnu ulogu u oblikovanju politika koje utiču na njihov život.

Analiza koje je pred Vama predstavlja temelj tog procesa. Njena svrha je da pruži jasno mapiranje postojećeg stanja, izazova i potencijala podrške mladima bez roditeljskog staranja u Crnoj Gori, da identifikuje praznine u sistemu i da predstavi primjere dobre prakse iz zemalja Evropske unije, kako bi se stvorila čvrsta osnova za planiranje radionica, mentorskih aktivnosti i preporuka koje će biti upućene nadležnim institucijama. Analiza je zasnovana na metodološkom pristupu koji obuhvata sistematično istraživanje relevantnih i dostupnih podataka iz oblasti podrške mladima bez roditeljskog staranja, sa ciljem da pruži sveobuhvatno razumijevanje prepreka na putu ka samostalnosti i identifikuje realne mogućnosti za razvoj inovativnih i dugoročno održivih rješenja, kao i uvid u najbolje prakse zemalja članica Evropske unije

Terminološka napomena

U ovoj analizi kao osnovni termin koristi se izraz „mladi bez roditeljskog staranja“, u skladu sa terminologijom domaćeg zakonodavstva. Izrazi „mladi iz sistema brige“, „mladi iz alternativne brige“ i „mladi koji napuštaju sistem brige“ koriste se kao kontekstualni sinonimi radi izbjegavanja stilskog ponavljanja i odnose se na mlade koji odrastaju ili su odrastali u institucionalnom smještaju, hraniteljstvu ili drugom obliku alternativne brige.

Uprkos brojnim izazovima sa kojima se mladi bez roditeljskog staranja svakodnevno suočavaju, jasno je da Crna Gora raspolaže znanjem, resursima i ljudskim kapacitetima koji mogu doprinijeti stvaranju sistema podrške koji je osjetljiv, održiv i okrenut njihovim stvarnim potrebama. Analiza položaja i potreba ovih mladih ljudi predstavlja samo prvi korak ka većim promjenama, ali upravo taj korak omogućava da se jasnije vide i prepreke i mogućnosti, i da se planiraju rješenja koja imaju stvarni, dugoročni uticaj.

Kroz posvećen rad institucija, organizacija civilnog društva, lokalnih zajednica i samih mladih, postavljamo temelje jednog pravednijeg i inkluzivnijeg okruženja u kojem svaki mladi čovjek dobija šansu da gradi stabilan, dostojanstven i samostalan život.

Zajedničkim naporima, znanjem i solidarnošću stvaramo budućnost u kojoj mladi iz Doma „Mladost, kao i svi mladi iz ranjivih grupa, imaju priliku ne samo da pronađu svoje mjesto u društvu, već i da ga oblikuju, kreirajući bolje, pravednije i toplije zajednice za sve nas.

Vaš MASTER tim!

2. ZAŠTO JE TRANZICIJA MLADIH IZ SISTEMA BRIGE KLJUČNA TEMA?

Tranzicija iz sistema institucijske ili alternativne brige u samostalan život predstavlja jedan od najosjetljivijih i najkompleksnijih perioda u životu mladih bez roditeljskog staranja. Za mnoge od njih, ustanova u kojoj odrastaju nije samo mjesto boravka, već jedini dom i jedini stabilan okvir koji poznaju. Odlazak iz takvog okruženja, u trenutku kada zakonski prestaju uslovi za smještaj (najčešće sa navršenih 18 godina) znači naglu, ponekad izuzetno stresnu promjenu, kojom mladi bivaju suočeni sa odgovornostima sa kojima se njihovi vršnjaci obično susrijeću postepeno i uz kontinuiranu emocionalnu, materijalnu i praktičnu podršku porodice.

Za razliku od mladih koji odrastaju u porodičnom okruženju, a koji i tokom studija ili prvih zaposlenja imaju kome da se obrate za savjet, finansijsku pomoć ili privremeni smještaj, mladi bez roditeljskog staranja gotovo preko noći prelaze iz zaštićenog sistema u svijet u kojem moraju sami rješavati pitanja koja su, sama po sebi, i za prosječnog mladića ili djevojku izazovna: gdje će živjeti, kako će plaćati račune, kako će pronaći posao bez prethodnog radnog iskustva, na koji način će se nositi sa obavezama poput vođenja domaćinstva, pripreme hrane, upravljanja novcem, ostvarivanja prava iz sistema socijalne zaštite ili zdravstvene njege.

Ovakav nagli prelazak dodatno otežavaju objektivne prepreke, ograničen pristup kvalitetnom obrazovanju, manjak praktičnih životnih vještina, nedovoljna emocionalna podrška, nisko samopouzdanje i veoma skroman ili potpuno nepostojeći krug ljudi na koje se mogu osloniti. Mladi koji napuštaju sistem brige najčešće ulaze u život bez ikakve ušteđevine, bez radnog iskustva i bez šire mreže socijalnih kontakata koji bi mogli poslužiti kao polazna tačka za zaposlenje ili stabilnost. Sve to ih čini posebno osjetljivim na rizike kao što su nezaposlenost, prekid školovanja, siromaštvo, nesiguran smještaj ili, u krajnjim slučajevima, beskućništvo.

Ranjivost ovog perioda ne ogleda se samo u materijalnim izazovima, već i u psihološkim. Mnogi mladi iz sistema brige ulaze u život sa osjećajem da su prepušteni sami sebi, da nemaju kome da se obrate za podršku i da moraju „uspjeti“ bez prava na grešku. Suočavanje sa navedenim okolnostima kod mladih može izazvati intenzivan stres, anksioznost, osjećaj nedoraslosti ili nesigurnosti, što dodatno umanjuje njihove šanse da uspješno prevaziđu izazove koji ih očekuju. Bez adekvatnog vođenja i postepene pripreme, mladi često odlaze iz sistema brige nespremni za odgovornosti koje ih čekaju, što povećava vjerovatnoću da će se suočiti sa problemima koji potom generišu nove oblike socijalne i ekonomske nestabilnosti.

Upravo zbog svega ovoga, tranzicija ka samostalnom životu smatra se periodom izrazito povećane ranjivosti, periodom u kojem se sudbina mladog čovjeka može prelomiti ili u pravcu uspješnog osamostaljenja, ili u pravcu dugotrajnog siromaštva i društvene isključenosti. Kvalitetna, pravovremena i strukturirana podrška u ovom periodu presudna je za to da mladi iz sistema brige imaju jednake šanse kao i njihovi vršnjaci. Kada sistem blagovremeno prepozna njihove potrebe i odgovori programima podrške, mentorske pomoći i stvarnim mogućnostima za obrazovanje i zapošljavanje, stvara se okruženje koje omogućava ne samo da mladi prežive, već i da se razvijaju, rastu i vode ispunjene, stabilne i dostojanstvene živote.

Nedostatak adekvatne tranzicione podrške može dovesti do čitavog niza negativnih posljedica koje se ne odražavaju samo na pojedinca, već i na širu zajednicu. Kada mladi koji su odrastali u sistemu institucionalne brige napuste ustanovu bez dovoljno pripreme, oni se nalaze u izrazito ranjivoj poziciji, suočeni sa zahtjevima odraslog života, ali bez zaštitne mreže, resursa i stabilnosti na koju se njihovi vršnjaci uobičajeno oslanjaju. Uslovi u kojima odrastaju, često obilježeni traumatskim iskustvima, neizvjesnošću i nedostatkom emocionalne sigurnosti, samo dodatno pojačavaju osjetljivost ovog perioda.

U takvim okolnostima, odsustvo strukturisane i dosljedne podrške vodi ka tome da mladi mnogo češće ostaju nezaposleni, prekidaju obrazovanje ili nikada ne završe kvalifikacije koje bi im omogućile pristup stabilnom poslu. Mnogi od njih suočavaju se sa poteškoćama u nalaženju adekvatnog smještaja, bilo zbog nedostatka finansija, diskriminacije na tržištu nekretnina, ili nemogućnosti da ispune osnovne administrativne zahtjeve. Ovo povećava rizik od stambene nesigurnosti, koja može prerasti u beskućništvo, naročito kada se izgubi i ono malo privremenih opcija koje su im bile dostupne neposredno nakon napuštanja doma.

Ekonomska nesigurnost, nedostatak strukture i izostanak odrasle osobe koja bi im bila oslonac direktno utiču i na psihološki razvoj mladih. U ovakvim okolnostima često se javljaju osjećaj napuštenosti, hronični stres, nisko samopouzdanje i izražen strah od donošenja odluka. Mladi koji bez podrške ulaze u život imaju utisak da je svaka greška neoprostiva i da su isključivo oni krivi ukoliko ne uspiju odmah da pronađu posao ili stabilne uslove za život. Ovakva emocionalna opterećenja ne samo da otežavaju svakodnevno funkcionisanje, već i smanjuju sposobnost planiranja, preuzimanja inicijative i ostvarivanja ličnih ciljeva. To ih stavlja u začarani krug nesigurnosti, iz kojeg se bez spoljne podrške veoma teško izlazi.

Sa druge strane, mladi koji nemaju izgrađenu mrežu socijalne podrške često se oslanjaju isključivo na vlastite, ograničene resurse. Kada ti resursi nijesu dovoljni, oni su nerijetko primorani da prihvate neregularne, nesigurne ili čak rizične oblike rada kako bi osigurali osnovna sredstva za život. Nedostatak adekvatnih alternativa ponekad dovodi i do ulaska u neformalne ekonomske tokove ili ponašanja koja mogu dugoročno ugroziti njihovu sigurnost, zdravlje ili stabilnost. U tim situacijama, mladi postaju ne samo ranjiva, već i marginalizovana grupa, čiji se problemi gomilaju do trenutka kada se aktivira sistem socijalne zaštite, mnogo kasnije nego što je trebalo.

Suština je u tome da kada se tranzicija ne podrži na vrijeme, posljedice se kasnije manifestuju kroz povećanu potrebu za socijalnim davanjima, zdravstvenim intervencijama, stambenom i kriznom podrškom, pa čak i kroz angažovanje pravosudnog sistema. Zajednica tako, indirektno ali kontinuirano, snosi posljedice nepostojanja preventivnih i razvojnih programa koji bi u startu bili znatno manje skupi, a daleko efikasniji.

Upravo zato tranziciona podrška nije luksuz, niti dodatna pogodnost; ona je nužnost. Predstavlja jedno od najisplativijih ulaganja koja društvo može da napravi: ulaganje u mlade ljude koji, uprkos teškim okolnostima odrastanja, imaju potencijal da postanu aktivni, uspješni i samostalni članovi zajednice. Kada im se pruži pravovremena, praktična i emocionalna podrška, oni ne samo da ostvaruju bolje životne ishode, već postaju nosioci pozitivnih promjena u svojim sredinama. Zbog toga je tranziciona podrška istovremeno društveno opravdana i ekonomski racionalna jer gradi snažnije pojedince, a time i snažnije zajednice.

METODOLOGIJA

Analiza je izrađena primjenom kvalitativne metode analize sadržaja. Istraživački korpus obuhvatio je relevantne domaće i međunarodne propise, strateške dokumente, izvještaje institucija i međunarodnih organizacija, naučnu i stručnu literaturu, dostupne statističke podatke i informacije o programima podrške i zapošljavanja mladih.

Istraživanje je sprovedeno kroz tri međusobno povezana koraka: pregled normativnog i institucionalnog okvira u Crnoj Gori; mapiranje dostupnih programa i usluga značajnih za obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje i psihosocijalnu podršku; te komparativnu analizu odabranih politika i praksi država članica Evropske unije u oblasti pripreme za izlazak iz brige i podrške nakon izlaska. U analizu su uključeni i nalazi ranijih istraživanja Mreže za evropske politike MASTER i iskustva organizacija koje rade sa mladima bez roditeljskog staranja.

Nalazi su grupisani prema ključnim oblastima tranzicije u samostalan život, a preporuke su formulisane poređenjem utvrđenih sistemskih praznina sa međunarodnim standardima i primjerima dobre prakse. Ograničenje analize predstavlja nedostatak javno dostupnih, objedinjenih i longitudinalnih podataka o ishodima mladih nakon izlaska iz sistema brige; zbog toga se zaključci zasnivaju na triangulaciji više dostupnih izvora.

3. DEMOGRAFSKI I INSTITUCIONALNI OKVIR BRIGE O MLADIMA BEZ RODITELJSKOG STARANJA

Mladi koji izlaze iz sistema institucionalne ili alternativne brige u Crnoj Gori predstavljaju heterogenu, ali zajedničkim iskustvima duboko povezanu grupu. Iako dolaze iz različitih porodičnih, socio-ekonomskih i razvojnih okruženja, svi oni dijele činjenicu da su odrastali izvan svoje biološke porodice, u ustanovama, hraniteljskim porodicama, grupnim domovima ili stanovima uz podršku. Prema istraživanjima međunarodnih organizacija, djeca i mladi koji odrastaju bez adekvatne roditeljske njege globalno su izloženi znatno većem riziku od razvojnih poteškoća, obrazovnih zaostataka, siromaštva i socijalne izolacije, upravo zbog toga što im nedostaje stabilna i dosljedna porodična briga tokom odrastanja.¹

U Crnoj Gori, većina mladih ulazi u proces napuštanja sistema brige između 18. i 21. godine života, dok se u određenim slučajevima podrška može produžiti i do 26. godine, naročito kada je riječ o mladima koji se školuju ili imaju dodatne razvojne potrebe. Ovakva praksa u skladu je sa međunarodnim preporukama koje ističu da mladi bez roditeljskog staranja često trebaju duži period tranzicije podrške u odnosu na njihove vršnjake kako bi mogli da razviju potrebne životne vještine i stabilnost.²

Značajan broj mladih napušta ustanovu sa nepotpunim obrazovanjem ili sa minimalnim kvalifikacijama, najčešće završenom osnovnom školom ili nezavršenom srednjom školom, što nije karakteristično samo za Crnu Goru, budući da u evropskom i regionalnom kontekstu,

1 SOS Childrens Villages, Global Report on Children's Care and Protection 2024, dostupno na: <https://www.sos-childrensvillages.org/publications/research-and-positions/global-report>

2 Godišnji izvještaj UNICEF-a u Crnoj Gori u 2024. godini, dostupno na: <https://www.unicef.org/montenegro/media/25211/file/UNICEF-Izvjestaj-2024-FINAL.pdf>

istraživanja pokazuju da djeca u institucionalnoj brizi imaju znatno slabije obrazovne rezultate, češće izostaju iz škole i rjeđe završavaju srednje obrazovanje u odnosu na populacioni prosjek.³

Tip smještaja iz kojeg dolaze takođe u velikoj mjeri određuje njihove životne perspektive. Mladi u Crnoj Gori odrastaju u različitim oblicima njege, institucionalnoj brizi u Domu „Mladost“ u Bijeloj, hraniteljskim porodicama, manjim grupnim domovima ili stanovima uz stručnu podršku. Iako istraživanja pokazuju da je porodična ili porodično-slična briga generalno povoljnija za razvoj djeteta u odnosu na institucionalni smještaj, ona sama po sebi ne garantuje uspješnu tranziciju, posebno ako ne postoji sistemska podrška za osamostaljenje nakon navršene punoljetnosti.⁴

Uprkos razlikama u tipu smještaja, većina mladih dijeli jednu ključnu zajedničku karakteristiku: ulazak u odrasli život bez kontinuiteta porodične emocionalne, materijalne i socijalne podrške. Za razliku od vršnjaka koji pri prelasku u odraslost imaju stabilno okruženje porodice, mogućnost da duže ostanu u roditeljskom domu, dobiju savjete i pomoć pri zapošljavanju ili obrazovanju, mladi iz sistema brige najčešće se nalaze u situaciji u kojoj moraju da se osamostale iznenada i bez sigurnosne mreže. Odsustvo porodične podrške dodatno je naglašeno međunarodnim nalazima koji upozoravaju da je upravo gubitak ili nedostatak stabilne porodice jedan od najjačih prediktora kasnijih poteškoća u odraslom životu, od emocionalnih izazova do ekonomskih teškoća.

Prikazana realnost oblikuje njihove potrebe i zahtijeva pažljivo planiranu, dugoročno održivu i individualizovanu tranzicionu podršku. Bez nje, mladi se suočavaju sa povećanim rizikom od nezaposlenosti, siromaštva, prekida školovanja, socijalne izolacije, pa čak i beskućništva. Međunarodna istraživanja i domaći izvještaji organizacija civilnog društva ukazuju da su upravo adekvatna priprema za život, stabilno mentorstvo i kontinuirana podrška ključni faktori koji doprinose uspješnoj i bezbjednoj tranziciji mladih iz sistema brige u samostalnost.

3.1. Institucije nadležne za brigu i tranziciju mladih bez roditeljskog staranja

Sistem brige o djeci i mladima bez roditeljskog staranja u Crnoj Gori zasniva se na mreži institucija koje zajedno čine okvir zaštite, razvoja i tranzicije iz sistema brige ka samostalnom životu. Ključnu ulogu u tom sistemu ima Dječji dom „Mladost“ u Bijeloj, jedina ustanova u Crnoj Gori koja obezbjeđuje institucionalni smještaj djeci i mladima lišenim adekvatnog roditeljskog staranja, kao i djeci čiji razvoj je ugrožen porodičnim okolnostima. Uloga Doma tokom boravka djece daleko prevazilazi obezbjeđivanje smještaja; ova ustanova pruža kontinuiranu njegu, obrazovnu i psihosocijalnu podršku, zdravstveni nadzor i uslove za svakodnevni život, uz težnju da djeci obezbijedi okruženje koje je što bliže porodičnom. Prema podacima Ministarstva finansija i socijalnog staranja, Dom je centralna tačka sistema zaštite i jedan od najvažnijih segmenata socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori, prvenstveno zato što predstavlja jedino mjesto koje prihvata djecu i mlade bez roditeljske brige na državnom nivou.

³ UNICEF, Nearly Half a Million Children in Europe and Central Asia Live in Residential Care Facilities, dostupno na: <https://www.unicefusa.org/press/nearly-half-million-children-europe-and-central-asia-live-residential-care-facilities>

⁴ uventas, Analysis of the Situation of Children and Youth under Institutional Protection, dostupno na: <https://juventas.me/publication/analysis-of-the-situation-of-children-and-youth-under-institutional-protection/>

Pored Doma „Mladost“, najznačajniju instituciju u procesu brige i tranzicije predstavljaju centri za socijalni rad, koji djeluju u svim opštinama u Crnoj Gori. Njihova uloga je višestruka, oni su nadležni za donošenje odluka o smještaju djece, nadgledanje njihovog razvoja tokom boravka u različitim oblicima brige, izradu individualnih planova zaštite i praćenje razvoja djece kroz sve faze njihovog odrastanja. Centri za socijalni rad posebno su važni u periodu tranzicije ka samostalnosti: oni pripremaju plan izlaska iz sistema brige, prate mladu osobu u procesu pronalaska smještaja, kontaktiraju obrazovne institucije i službe za zapošljavanje i pružaju inicijalnu savjetodavnu podršku. U reformi sistema dječje zaštite centri imaju ključnu ulogu u razvoju alternativnih oblika brige, uključujući hraniteljstvo, kao i u implementaciji politika deinstitucionalizacije, na čemu Crna Gora radi već više od decenije uz podršku UNICEF-a i Evropske unije.

U sistemu tranzicione podrške značajno mjesto zauzimaju i lokalne službe, prije svega lokalni sekretarijati za društvene djelatnosti, službe socijalne zaštite, lokalne kancelarije Zavoda za zapošljavanje, centri za podršku obrazovanju, kao i lokalne zdravstvene i savjetodavne službe. UNDP naglašava da lokalni nivo predstavlja ključnu kariku u obezbjeđivanju dostupnih, kvalitetnih i održivih socijalnih usluga, uključujući i usluge namijenjene mladima u procesu osamostaljenja, ali ističe i da lokalne zajednice i dalje imaju ograničene kapacitete kada je riječ o organizaciji i pružanju sveobuhvatnih usluga socijalne zaštite. Upravo zbog toga, saradnja između centralnih institucija i lokalnih službi od presudnog je značaja. Lokalni akteri, kroz različite socijalne programe, imaju potencijal da obezbijede mladoj osobi pristup stambenoj podršci, subvencijama, lokalnim stipendijama, psihosocijalnoj pomoći i uslugama zapošljavanja, što predstavlja osnovu za uspješnu integraciju u zajednicu.

Reformski procesi u oblasti socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori, koje sprovode Ministarstvo rada i socijalnog staranja (ranije Ministarstvo finansija i socijalnog staranja) u saradnji sa UNICEF-om, UNDP-om i drugim međunarodnim partnerima, dodatno učvršćuju institucionalni okvir brige. Prema podacima OHCHR-a, Crna Gora je posljednjih godina ostvarila primjetne rezultate u procesu deinstitucionalizacije, transformaciji Doma „Mladost“ i razvoju usluga u zajednici, uključujući podršku porodicama, razvoj malih grupnih domova i unapređenje hraniteljstva. Ovaj strateški zaokret nije samo reformistička politika, već nastojanje da se unaprijedi kvalitet svakodnevnog života djece i mladih, smanji njihov boravak u institucionalnom okruženju i obezbijede uslovi za što prirodnije odrastanje.

Institucionalni okvir čine i nadležne inspekcijske službe, Zavod za zapošljavanje, obrazovne institucije, zdravstveni centri i druge službe koje, iako ne djeluju isključivo u oblasti dječje zaštite, svojim radom značajno utiču na razvoj i tranziciju mladih. Uloga ovih institucija postaje ključna nakon što mlada osoba napusti sistem brige, jer upravo one obezbjeđuju kontinuitet podrške kroz pristup obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, savjetovanju, pravnoj podršci, zapošljavanju i socijalnim pravima. Analize Better Care Network-a potvrđuju da uspješna tranzicija iz sistema brige zahtijeva multisektorsku saradnju i jasno definisane mehanizme koordinacije između svih institucija koje pružaju podršku mladima, naročito u oblastima zapošljavanja, stanovanja i mentalnog zdravlja.

Sve ove institucije zajedno čine mrežu zaštite koja bi trebalo da funkcioniše kao jedinstven, usklađen sistem čiji je cilj dobrobit djeteta. Međutim, izazovi poput nedovoljno razvijenih lokalnih kapaciteta, nedostatka specifičnih tranzicionih programa i neujednačene međusektorske saradnje pokazuju da postoji značajan prostor za unapređenje. Upravo zato projekti koji se

bave tranzicionom podrškom imaju ključnu ulogu: oni povezuju institucije, osnažuju kapacitete sistema i stvaraju most između života u brizi i života u punoj samostalnosti.

Posebno važan, i sve snažnije prepoznat, jeste doprinos nevladinog sektora, koji predstavlja neformalni, ali izuzetno vitalan dio sistema brige i tranzicije. Nevladine organizacije često dopunjuju uloge institucija tamo gdje sistem ima ograničenja, pružaju usluge koje nijesu standardizovane ili još nijesu razvijene na nivou države, organizuju edukativne programe, razvijaju mentorske modele, pripremaju mlade za zapošljavanje i preuzimaju odgovornost za psihosocijalnu podršku koja im je neophodna u periodu osamostaljenja.

Nevladine organizacije imaju i važnu ulogu u zagovaranju za unapređenje politika i praksi u oblasti dječje i socijalne zaštite. Kroz istraživanja, monitoring i direktan rad sa mladima, NVO sektor ukazuje na nedostatke u institucionalnom sistemu, daje preporuke za razvoj tranzicionih programa, zalaže se za uvođenje novih servisa, a nerijetko i sam pokreće inovativne modele podrške kao pilot inicijative koje kasnije preuzimaju institucije, što značajno doprinosi modernizaciji sistema brige i njegovom približavanju evropskim standardima, posebno u oblasti deinstitutionalizacije i socioekonomskog osnaživanja mladih.

3.2. Postojeći zakonski i strateški okvir

Normativni okvir koji uređuje položaj mladih bez roditeljskog staranja u Crnoj Gori tokom i nakon izlaska iz sistema brige temelji se prvenstveno na **Zakonu o socijalnoj i dječjoj zaštiti**. Ovim zakonom, naročito nakon izmjena iz 2014. godine, prvi put je jasno definisana kategorija „*mlade osobe koje su bile djeca bez roditeljskog staranja*“, čime je ova grupa eksplicitno prepoznata kao posebno zaštićena. U tu kategoriju spadaju svi mladi koji su odrastali izvan biološke porodice, bez obzira na to da li su bili smješteni u institucionalni smještaj, hraniteljstvo ili druge alternativne oblike zaštite. Zakonom se garantuje da oni imaju pristup svim pravima, materijalnim davanjima i uslugama koje su propisane za korisnike socijalne i dječje zaštite.

Članom 4 navedenog Zakona određen je cilj socijalne i dječje zaštite, te je u tom smislu propisano da je osnovni cilj sistema da unaprijedi kvalitet života pojedinca i porodice, te da ih osnaži za samostalan, produktivan i dostojanstven život. Posebna zaštita je predviđena za one kategorije stanovništva koje su, zbog životnih okolnosti ili socijalnog rizika, u povećanoj potrebi za podrškom.

U okviru djece, zakon najšire štiti sve koji su bez adekvatne roditeljske brige ili čiji roditelji nijesu u mogućnosti da se o njima staraju, uključujući djecu sa smetnjama u razvoju, problemima u ponašanju ili djecu koja zloupotrebljavaju psihoaktivne supstance. Zaštićena su i djeca izložena nasilju, zanemarivanju, eksploataciji ili riziku od trgovine ljudima, kao i ona koja se zateknu bez nadzora ili dolaze iz porodica u kojima postoji konflikt oko vršenja roditeljskog prava. Zakon obuhvata i trudnice i samohrane roditelje bez porodične podrške.

Posebna kategorija jesu **mladi koji su ranije bili djeca bez roditeljskog staranja**, kao i mladi koji se, usljed specifičnih životnih okolnosti ili socijalnih rizika, nalaze u potrebi za odgovarajućim oblikom socijalne zaštite. Na taj način zakon priznaje da ranjivost ne prestaje automatskim navršavanjem punoljetstva, već da mladi iz sistema brige imaju pravo na nastavak podrške i **nakon 18. godine**.

U kategoriju odraslih i starih lica spadaju osobe sa invaliditetom, oni koji zloupotrebljavaju alkohol ili drogu, žrtve nasilja, zanemarivanja ili trgovine ljudima, beskućnici, trudnice i samohrani roditelji bez podrške, te svi oni koji su zbog socijalnog rizika ili posebnih okolnosti u potrebi za odgovarajućim oblikom zaštite.

Ovaj član Zakona jasno postavlja temelj za prepoznavanje mladih bez roditeljskog staranja, i nakon izlaska iz sistema brige, kao grupe koja zahtijeva kontinuiranu, ciljanu i sveobuhvatnu institucionalnu podršku.

Važno je istaći da različiti zakoni u Crnoj Gori različito definišu pojam „mlade osobe“. Prema Zakonu o socijalnoj i dječjoj zaštiti, mladi su osobe do 26 godina, dok Zakon o mladima ovaj pojam proširuje na uzrast od 15 do 30 godina. Uprkos tim razlikama, specifična kategorija mladih koji su bili bez roditeljske brige ostaje izdvojena u okviru socijalne zaštite, sa pravom na ciljane mjere podrške.

Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti obezbjeđuje dva glavna oblika prava: **materijalne naknade** i **usluge socijalne zaštite**. Mladi koji napuštaju sistem brige imaju pravo na materijalno obezbjeđenje, uključujući pravo na novčanu podršku do šest mjeseci nakon zaposlenja i najduže pet godina od prestanka smještaja u Domu ili hraniteljskoj porodici. Iako je visina ovih davanja jasno definisana, ona se nije mijenjala godinama, uprkos rastu životnih troškova i inflaciji, što smanjuje njihov realni domet. Pored toga, ostvaruju i druga prava ako ispunjavaju zakonom propisane kriterijume, poput invalidnine, dodatka za njegu ili jednokratne finansijske pomoći u situacijama posebnog rizika ili socijalne ugroženosti.

Kada je riječ o uslugama, zakon propisuje širok spektar servisa, od procjene i planiranja, preko savjetodavno-terapeutskih usluga, do smještaja, hitne intervencije i podržanog stanovanja. Posebno je važan institut **plana osamostaljenja**, koji se prema pravilnicima centara za socijalni rad mora početi izrađivati najkasnije od 14. godine djeteta. Taj plan treba da obuhvati procjenu snaga, rizika i potreba mladih, te da bude vodič u procesu pripreme za izlazak iz sistema brige. Međutim, podzakonski akti ne definišu dovoljno jasno kako se podrška sprovodi nakon zaposlenja ili nakon što mlada osoba formalno napusti ustanovu, što ostavlja prostor za neujednačenu praksu i prekide u kontinuitetu podrške.

Podrška življenju u zajednici definiše se kroz niz usluga, uključujući dnevne centre, podržano stanovanje i druge servise koji su ključni za mlade u tranziciji. **Pravilnik o standardima** za ove usluge prepoznaje mlade bez roditeljskog staranja kao posebnu grupu korisnika do 23. godine, što daje normativni osnov za razvoj servisa poput stambene podrške, obrazovne asistencije i mentorsko-savjetodavnog rada.

Smještaj u instituciji, prema zakonu, treba da služi kao privremeno rješenje, a svrha boravka treba da uključuje pripremu za samostalan život. U skladu s procesom deinstitucionalizacije, zakon predviđa da se javne ustanove transformišu i da razvijaju usluge koje omogućavaju boravak u zajednici, podržano stanovanje i druge oblike brige koji su bliži porodičnom okruženju. To se naročito odnosi na transformaciju Doma „Mladost“ u Bijeloj, gdje se već sprovodi model *tranzicione stambene zajednice*, uz podršku mentora i stručnih radnika.

Pojedina druga zakonodavna rješenja pružaju dodatnu podršku mladima koji su napustili brigu. Zakon o zdravstvenoj zaštiti garantuje pravo na zdravstveno osiguranje do 26. godine; propisi o obrazovanju obraćaju se principu jednakosti, iako mladi bez roditeljskog staranja

nijesu posebno prepoznati kao kategorija koja treba dodatnu podršku; Zakon o radu i akti o zapošljavanju omogućavaju opšti pristup mjerama aktivacije, ali ne uključuju posebne subvencije za poslodavce koji zapošljavaju mlade iz formalne brige. U pogledu materijalnog dohotka, mladi iz brige mogu ostvariti i određena prava iz penzijskog osiguranja ili nasljeđivanja, ukoliko ispunjavaju zakonom propisane uslove.

Na strateškom nivou, Crna Gora posjeduje više dokumenata koji određuju smjernice u oblasti dječje i socijalne zaštite. Strategija razvoja socijalne i dječje zaštite 2018–2022 nastavila je pravac reforme sa fokusom na kvalitet usluga, razvoj servisa u zajednici i dalju deinstitucionalizaciju. Poseban segment strategije bavi se razvojem tranzicionih stambenih jedinica kao modela podrške mladima na putu ka samostalnosti. Strategija razvoja hraniteljstva 2012–2016 naglasila je potrebu za jačanjem porodično zasnovane brige i smanjenjem oslanjanja na institucionalne oblike. Transformacioni planovi Doma „Mladost“ (2015 i 2020) usmjerili su instituciju ka razvoju novih, savremenih usluga: podržano stanovanje, savjetodavni centar, jačanje porodica kroz razvoj centara za hraniteljstvo, te unaprjeđenje programa za osamostaljenje mladih.

Crna Gora je uspostavila strateški okvir koji ima za cilj izgradnju savremenog, integrisanog i održivog sistema socijalne i dječje zaštite, zasnovanog na principima dostupnosti, pravičnosti i kvaliteta usluga. Vlada je, u skladu sa tim opredjeljenjem, usvojila Izvještaj o realizaciji Akcionog plana za 2025. godinu i podržala Akcioni plan za 2026. godinu, čime je osigurana kontinuitetna primjena **Strategije razvoja sistema socijalne i dječje zaštite za period 2025–2028**. Navedeni strateški dokument predstavlja osnov za oblikovanje mjera i programa namijenjenih pojedincima i porodicama koje se nalaze u različitim oblicima socijalnog rizika i kojima je potrebna institucionalna podrška.

U središtu Strategije nalazi se ambicija da se izgradi **integrativan sistem zaštite** koji korisnicima može pružiti stabilniji, sigurniji i kvalitetniji život. Da bi se taj cilj ostvario, Strategija definiše četiri operativna cilja kroz koje se mjeri uspjeh reforme: unapređenje materijalnih davanja koja obezbjeđuju dostojanstven život, povećanje dostupnosti i kvaliteta socijalnih usluga, jačanje upravljanja i koordinacije sistema na svim nivoima, te unapređenje digitalne infrastrukture kroz razvoj **e-Socijale**. Opisani pristup, sistem zaštite pomjera od tradicionalnog modela zasnovanog pretežno na novčanoj podršci ka širem konceptu obuhvatne, personalizovane i korisnički orijentisane brige.

Izvještaj o realizaciji Akcionog plana za 2025. godinu ukazuje na postignut **vidljiv napredak**: 62% planiranih aktivnosti je u potpunosti sprovedeno, 29% djelimično, dok svega 9% nije realizovano. Posebno je značajno to što su unaprijeđena materijalna davanja, uvedene nove usluge socijalne zaštite, te formiran Zavod za vještačenje invaliditeta, čime je unaprijeđen pristup pravima osoba sa invaliditetom i poboljšana procjena njihovih potreba. Paralelno sa tim, razvijen je informacioni sistem e-Socijala, u koji su uvedeni novi moduli za materijalna davanja i praćenje slučajeva, čime je sistem učinjen transparentnijim, efikasnijim i pristupačnijim korisnicima.⁵

Važan dio reforme odnosi se i na **izmjene Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti**, koje su donešene upravo kako bi se osigurala efikasnija primjena Strategije. Izmjenama garantovan je kontinuitet prava korisnika koji ulaze u programe zapošljavanja, precizirana je organizacija i finansiranje različitih usluga, te je dodatno ojačan institucionalni kapacitet sistema, što sve ukazuje na jasnu

⁵ Vlada Crne Gore, Socijalna i dječja zaštita 2025-2028: Rezultati i planovi, dostupno na: <https://www.gov.me/clanak/socijalna-i-djecja-zastita-2025-2028-rezultati-i-planovi>

namjeru države da poveže socijalnu zaštitu sa politikama zapošljavanja i aktivnog uključivanja korisnika.

Akcionni plan za 2026. godinu predstavlja logičan nastavak prethodnih aktivnosti i obuhvata **83 mjere** raspoređene u ista četiri strateška stuba. Ukupno planirana finansijska sredstva iznose **2.214.270 eura**, od čega najveći dio dolazi iz državnog budžeta, uz učešće donatorskih projekata. Posebna pažnja usmjerena je na one aktivnosti koje prethodne godine nijesu bile u potpunosti realizovane, kako bi se osiguralo da implementacija Strategije napreduje ravnomjerno i bez odlaganja.

Ostvarenju strateških ciljeva doprinosi i razvijen mehanizam **monitoringa i evaluacije**. Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije, zajedno sa Međusektorskim timom za praćenje Strategije, zaduženo je za nadzor nad sprovođenjem svih aktivnosti i za pripremu godišnjih izvještaja koje Vlada razmatra u prvom kvartalu naredne godine. Na taj način obezbjeđuje se transparentnost, odgovornost i blagovremeno reagovanje u slučaju potrebe za korekcijama.

Konačni cilj svih ovih mjera, reformi i strateških usmjerenja jeste vrlo jasno i društveno važno opredjeljenje, **unaprijediti kvalitet života pojedinaca, porodica i svih ranjivih kategorija društva**, osigurati njihovo dostojanstvo, stabilnost i jednake šanse za uključivanje u zajednicu. Strategija 2025–2028 i njeni akcioni planovi predstavljaju korak ka stvaranju modernog i inkluzivnog sistema zaštite u kojem svaka osoba ima pristup podršci koja joj je potrebna da živi sigurnim, aktivnim i produktivnim životom.

4. TRENUTNE MOGUĆNOSTI ZA ZAPOSŁJAVANJE MLADIH BEZ RODITELJSKOG STARANJA

Pristup tržištu rada za mlade bez roditeljskog staranja u Crnoj Gori obilježen je nizom složenih izazova koji se nadovezuju na njihove ranije životne okolnosti. Dok većina njihovih vršnjaka ulazi u svijet rada uz podršku porodice, kroz savjetovanje, finansijsku sigurnost i mrežu poznanstava, mladi koji dolaze iz sistema brige najčešće stupaju na tržište potpuno sami, bez porodičnog zaleđa, bez profesionalnih kontakata i bez sigurnosne mreže koja ublažava rizik prve greške ili neuspjeha.

Iako su im formalno otvoreni isti putevi zapošljavanja kao i ostalim mladima, prijavljivanje na evidenciju nezaposlenih, konkurisanje na oglase, učešće u programima osposobljavanja, njihova stvarna mogućnost da ravnopravno učestvuju na tržištu rada znatno je sužena. Prije svega, veliki broj mladih iz sistema brige napušta ustanove sa nepotpunim obrazovanjem ili sa minimalnim kvalifikacijama, što odmah smanjuje njihove šanse za stabilan i bolje plaćen posao.

Dodatno, mladi iz ove grupe suočavaju se sa profesionalnom nesigurnošću, slabo razvijenim radnim navikama i nedostatkom iskustva, što je očekivana posljedica odrastanja u institucionalnim uslovima. Nedostatak radnog iskustva često dovodi do toga da ne uspijevaju proći prvu selekciju, dok poslodavci nerijetko imaju predrasude prema mladima iz sistema brige, doživljavajući ih kao manje stabilne ili manje pouzdane. Ove vrste prikrivene diskriminacije teško se identifikuju, ali ih mladi često osjećaju kroz ponovljene neuspjehe prilikom konkurisanja.

Nadalje, sistemska podrška u oblasti zapošljavanja za ovu grupu mladih i dalje je nedovoljno razvijena. Uprkos jasnoj potrebi za karijernim savjetovanjem, mentorskom podrškom i prilagođenim obukama, mladi iz institucija nemaju pristup specifičnim mjerama koje bi kompenzovale njihov razvojni i socio-ekonomski jaz. Zbog toga se mnogi oslanjaju na neformalne puteve rada, sezonske poslove ili nesigurne kratkoročne angažmane, što ne pruža stabilnost potrebnu za izgradnju života nakon izlaska iz sistema brige.

Kombinacija nedostatka iskustva, obrazovnih barijera, emocionalne ranjivosti i nepovjerenja u institucije čini tržište rada izazovnim prostorom u kojem mladi bez roditeljskog staranja moraju uložiti višestruko više napora da bi ostvarili rezultate uporedive sa svojim vršnjacima. Međutim, i pored ovih izazova, postoje značajni potencijali koji se mogu razvijati, od njihovog jakog osjećaja samostalnosti, motivisanosti za rad i spremnosti da brzo uče, do sve većeg broja programa i inicijativa usmjerenih na njihovo osnaživanje.

Socio-ekonomski položaj mladih u Crnoj Gori, sagledan kroz istraživanje koje je svela Mreža za evropske politike – MASTER⁶ 2023. godine, otkriva sliku generacije koja živi u snažnom raskoraku između ambicija i realnih mogućnosti. Istraživanje je obuhvatilo gotovo 400 mladih uzrasta od 15 do 30 godina i pokazalo da je najveći dio njih suočen sa kompleksnim preprekama na putu ekonomskog osamostaljivanja. Mladi su u izrazito visokom procentu istakli da je ključna barijera pri zapošljavanju nepotizam i partijsko zapošljavanje, čak 75%, što ukazuje na duboko ukorijenjeno nepovjerenje u institucionalne procese zapošljavanja. Ovakva percepcija dovodi ne samo do osjećaja demotivacije, već i do uvjerenja da je lični trud manje bitan od „veze“, što dodatno slabi povjerenje u sistem.

Pored toga, mladi ukazuju na nedostatak radnog iskustva, manjak kvalitetne prakse tokom školovanja, loše uslove rada i zastarjelost obrazovnog sistema kao prepreke koje im otežavaju ulazak na tržište rada. Formalno obrazovanje, prema njihovoj procjeni, rijetko prati potrebe tržišta, dok poslodavci očekuju kompetencije koje se moraju sticati van obrazovnog sistema. Upravo zbog toga je zanimljiv podatak da značajan broj mladih u određenoj mjeri učestvuje u neformalnom obrazovanju, premda gotovo 17% ispitanika nikada nije prisustvovalo nijednoj obuci, radionici ili seminaru. To potvrđuje da mladi prepoznaju važnost dodatnog učenja, ali ne uspijevaju dovoljno koristiti dostupne prilike, najčešće zbog slabe informisanosti i nedostatka podrške.

Preferencije mladih ukazuju na složenu dinamiku njihovih očekivanja. Najveći broj ispitanika, 40,7%, najradije bi pokrenuo sopstveni biznis, što govori o snažnoj želji za samostalnošću i osjećaju da stabilnost i prostor za napredovanje mogu stvoriti upravo kroz preduzetništvo. Ipak, jedna trećina i dalje preferira državnu upravu kao sigurnu zonu zaposlenja, dok interesovanje za privatni i NVO sektor ostaje relativno nisko. Ovakav odnos prema državnom sektoru govori o potrazi za stabilnošću, ali i o nedostatku povjerenja u privatne poslodavce.

Nepovjerenje u institucije koje se bave zapošljavanjem predstavlja jedan od najalarmantnijih nalaza ovog istraživanja. Više od dvije trećine mladih izjavljuje da nema ili gotovo nema povjerenja u nadležne institucije, navodeći netransparentnost, nepristupačnost i slab kvalitet informisanja kao ključne razloge. Još porazniji je podatak da 82% ispitanika ne poznaje nijednu organizaciju koja se bavi pitanjima mladih iz osjetljivih grupa, što ukazuje na ogromnu prazninu u komunikaciji, i između institucija i civilnog sektora, i između samih mladih i dostupnih servisa.

⁶ Mreža za evropske politike MASTER, "Mentorskom podrškom do ekonomske sigurnosti mladih", februar 2023. godine, dostupno na: <https://mladi.podgorica.me/wp-content/uploads/2023/10/Publikacija-Mentorskom-podrskom.pdf>

Što se tiče informisanosti, mladi jednoglasno procjenjuju da oni koji napuštaju sistem socijalne zaštite gotovo uopšte nijesu dovoljno upućeni u mogućnosti zapošljavanja ili pokretanja sopstvenog biznisa. Skoro 60% ispitanika vjeruje da su mladi iz ove kategorije uglavnom ili potpuno neinformisani, što dodatno potvrđuje da sistem ne prepoznaje pravovremenu komunikaciju kao ključan element tranzicione podrške.

Mladi u istraživanju MASTER-a jasno ukazuju i na odgovornost aktera u društvu. Većina ispitanika smatra da svi – Vlada, institucije, lokalne zajednice, civilni sektor, ali i sami mladi – treba da učestvuju u oblikovanju politika koje utiču na njihov položaj, dok četvrtina njih direktno ističe Vladu kao najodgovorniju. Ovakvo očekivanje je logično, imajući u vidu da država kreira zakonske okvire, usmjerava investicije i ima najširi mandat u kreiranju politika u oblasti zapošljavanja i obrazovanja.

Kada se svi ovi nalazi sagledaju zajedno, slika je jasna: mladi u Crnoj Gori se suočavaju sa sistemskim preprekama koje utiču na njihovu ekonomsku stabilnost i mogućnosti za napredovanje. U velikoj mjeri osjećaju da nisu dovoljno uključeni u društvene procese, da ne dobijaju podršku koja im je potrebna i da su njihovi naponi često obesmišljeni okruženjem u kojem dominiraju netransparentne prakse. Ipak, istraživanje MASTER-a pokazuje i da mladi posjeduju snažnu energiju, motivaciju, želju za napredovanjem i jasnu svijest o svojim potrebama. Oni žele fer tržište, jasne i dostupne informacije, kvalitetne prilike za sticanje iskustva, programe koji ih pripremaju za život i rad, i društvo koje prepoznaje i cijeni njihov potencijal.

Upravo zato, ovaj pregled istraživanja predstavlja važnu osnovu za kreiranje politika koje mogu odgovoriti na realne potrebe mladih u Crnoj Gori. Mladi ne traže privilegije; oni traže šansu, jednak pristup, pravedne kriterijume i podršku koja će ih prepoznati kao aktivne nosioce budućeg razvoja zemlje.

4.1. Pregled postojećih programa zapošljavanja dostupnih ovoj grupi mladih

Mogućnosti za zapošljavanje mladih u Crnoj Gori razvijaju se iz godine u godinu i obuhvataju širok spektar programa, od nacionalnih mjera Zavoda za zapošljavanje, preko evropskih inicijativa poput Garancije za mlade, do programa preduzetništva i digitalizacije. Iako ovi programi formalno nijesu posebno namijenjeni mladima bez roditeljskog staranja, oni predstavljaju okosnicu mehanizama koji mogu postati ključni za njihov ulazak na tržište rad, posebno ako budu kombinovani sa mentorskom podrškom i boljim informisanjem ove grupe.

U praksi, mladi iz sistema brige pristupaju tržištu rada sa većim preprekama u odnosu na vršnjake: nedostatkom iskustva, niskom mrežom kontakata, nedostatkom praktičnog rada i slabom informisanošću. Upravo zato pregled dostupnih programa mora biti konkretan i jasan, kako bi tranziciona podrška mogla da ih usmjeri ka najkorisnijim modelima zapošljavanja i osposobljavanja.

Kako bi se omogućilo sveobuhvatno razumijevanje mogućnosti koje mladi u Crnoj Gori imaju na putu ka zapošljavanju, u nastavku je predstavljen strukturiran pregled dostupnih programa i servisa podrške. Tabele obuhvataju nacionalne programe Zavoda za zapošljavanje, inicijative usmjerene ka razvoju preduzetništva i samozapošljavanja, digitalne i inovacione programe, kao i specifične mehanizme podrške koje obezbjeđuju lokalne zajednice,

omladinski servisi, NVO sektor i Zajednica opština Crne Gore. Cilj ovakve sistematizacije je da se mladi, uključujući i one bez roditeljskog staranja, lakše snađu u širokom spektru dostupnih mogućnosti, te da dobiju pregled servisa koji mogu doprinijeti njihovom osamostaljivanju, profesionalnom razvoju i sigurnom izlasku na tržište rada. Tabele su koncipirane tako da na jednostavan način prikažu najvažnije informacije o svakoj mjeri, od ciljne grupe i vrste podrške, do konkretnih aktivnosti i korisnih linkova, čime omogućavaju da se ovi podaci direktno primijene u planiranju individualnih i institucionalnih mjera podrške.

Nacionalni programi zapošljavanja (ZZZCG)

Program	Ciljna grupa	Šta nudi	Status / Napomena	Link
Garancija za mlade – ZZZGRABI ŠANSU	Mladi 15–29 godina	Ponuda zaposlenja, obuke, prakse ili obrazovanja u roku 4 mjeseca	Nacionalni prioritet, širi se nakon pilot faze	https://www.zzzcg.me
START2GROW – Youth	Mladi 15–29 (u pripremi)	Obuke, savjetovanje, aktivaciju i mjere zapošljivosti	Počinje u junu 2026.	https://www.zzzcg.me/program/start2grow-youth-garancija-za-mlade/
Stručno osposobljavanje	Visokoobrazovani bez iskustva	9 mjeseci rada + 50% prosječne zarade	Najveći program bez garantovanog zaposlenja	https://www.zzzcg.me
Ready2Work	Korisnici materijalnog obezbjeđenja	Prvo radno iskustvo	Korisno mladima bez podrške	https://www.zzzcg.me
Obuke i prekvalifikacije	Mladi na evidenciji ZZZCG	Obuke za deficitarne profesije, IT, turizam	Kontinuirano dostupno	https://www.zzzcg.me
Programi za mlade sa invaliditetom	Mladi sa invaliditetom	Subvencije i obuke	U saradnji s fondovima	https://www.zzzcg.me

Preduzetništvo i samozapošljavanje

Program	Ciljna grupa	Šta nudi	Napomena	Link
START2GROW – Samozapošljavanje	Mladi i korisnici MO	Grantovi 3.000–7.500 €, mentorstvo	Poslovne obuke	https://www.zzzcg.me
Žene za zeleni klik	Mladi i žene	Subvencije za pokretanje biznisa	Dio START2GROW	https://www.zzzcg.me
EU grantovi za samozapošljavanje	Mladi, žene, ruralna područja	Besplatna sredstva	EU podrška	https://www.biznis.gov.me
IRF – kreditne linije	Mladi preduzetnici	Povoljni krediti, mentorstvo	Za startupove	https://www.irfcg.me
Biznis.gov portal	Mladi preduzetnici	Centralne informacije	Lak pristup	https://www.biznis.gov.me

Digitalne vještine i buduća zanimanja

Program	Fokus	Šta nudi	Ciljna grupa	Link
IT obuke – Digitalna transformacija	IT zanimanja	Obuke za deficitarne IT poslove	Mladi do 30 g.	https://www.gov.me
Inovacioni fond – Startup	Inovacije	Mentorstvo i grantovi	Startup timovi	https://www.inovacionifond.me
Erasmus+	Mobilnost	Radno iskustvo, volontiranje	18–30 g.	https://www.europa.eu/youth
ALMA EU program	NEET mladi	Prvo radno iskustvo u EU	Mladi u riziku	https://ec.europa.eu/social

Lokalne zajednice i Zajednica opština CG

Akter / Program	Vrsta podrške	Aktivnosti	Specifičnosti
Lokalne samouprave	Prakse i poslovi	Sezonski i javni radovi	Zavisi od opštine
Omladinski centri / UNDP	Obuke, radionice	Digitalne i meke vještine	Aktivni u 11+ opština
NVO sektor	Mentorstvo i savjetovanje	Trening zapošljivosti	Najindividualnija podrška
Poslodavci	Prakse i zapošljavanje	Prvi radni angažmani	Potrebna senzibilizacija
Zajednica opština CG – Program inkluzije	Psihološka i mentorska podrška	Podrška mladima iz Doma Mladost; stambeno rješenje	Donatorski program, žiro račun 530-533471-03

Prikazani programi jasno pokazuju da u Crnoj Gori postoji širok okvir mjera namijenjenih mladima, ali da dostupnost, pristupačnost i efikasnost ovih programa zavise od toga koliko su mladi informisani i koliko sistem uspijeva da odgovori na njihove specifične potrebe. Za mlade bez roditeljskog staranja, ovi programi mogu biti presudna odskočna daska ka zapošljavanju i stabilnosti, ali samo ako su praćeni individualizovanom podrškom, mentorstvom i koordinacijom različitih aktera. Posebnu vrijednost donose lokalne inicijative poput programa Zajednice opština Crne Gore, koje pokazuju da zajednica može odigrati ključnu ulogu u zaštiti i osnaživanju najranjivijih mladih, ali i da su takve mjere održive jedino ukoliko se obezbijedi dugoročna finansijska i institucionalna podrška.

Sve navedeno ukazuje na potrebu za sistemskim pristupom koji povezuje državne institucije, lokalne zajednice, poslodavce, obrazovne ustanove i civilni sektor. Samo kroz takvu saradnju moguće je stvoriti okruženje u kojem mladi, bez obzira na porodično porijeklo, okolnosti odrastanja ili ekonomski status, mogu ostvariti svoj puni potencijal, izgraditi dostojanstven i ekonomski stabilan život i postati aktivni članovi zajednice.

4.2. Uloga poslodavaca

Poslodavci imaju izuzetno važnu ulogu u procesu osamostaljivanja i profesionalnog razvoja mladih bez roditeljskog staranja, jer upravo oni predstavljaju prvu stvarnu vezu između ovih mladih ljudi i tržišta rada. Dok većina njihovih vršnjaka dobija savjete, podršku i praktične smjernice od roditelja i porodice, mladi iz sistema brige ulaze u svijet rada bez takvog oslonca, bez prethodnih kontakata i vrlo često bez iskustva koje bi im pomoglo da se lakše snađu. Zbog toga je svaki poslodavac koji im pruži šansu ključni partner u njihovoj tranziciji ka odraslosti, stabilnosti i socijalnoj uključenosti.

Zapošljavanje mladih bez roditeljskog staranja nosi dodatnu odgovornost, ali istovremeno predstavlja i priliku da se otkrije njihov često potcijenjeni potencijal. Iako se na početku mogu susresti sa nesigurnošću, manjkom samopouzdanja ili nepoznavanjem radnog okruženja, iskustvo pokazuje da su ovi mladi izrazito motivisani, vrijedni, posvećeni i spremni da uče mnogo brže nego što se očekuje. Njihova životna iskustva nerijetko ih čine izuzetno samostalnim, prilagodljivim i odlučnim da uspiju, a kada osjete da neko vjeruje u njih, spremni su da daju maksimum.

Da bi taj potencijal mogao da se razvije, neophodna je pažljivo strukturisana podrška poslodavca. Mladi koji prvi put ulaze u radno okruženje često ne znaju kako izgleda profesionalna komunikacija, kako se planira radni dan, kako izgleda timski rad ili kako tražiti pomoć kada naiđu na poteškoće. Poslodavac koji razumije ove izazove može značajno olakšati njihov početak, stvaranjem okruženja u kojem se osjećaju sigurno da postavljaju pitanja, uče i razvijaju se bez straha od osude. Jasna pravila, strpljivo objašnjavanje, realna očekivanja i podrška u prvim mjesecima rada često čine razliku između uspješne integracije i gubitka motivacije.

U tom procesu, posebno mjesto zauzima **mentorski sistem podrške**, kao najefikasniji model za osnaživanje mladih u riziku. Mentor nije samo osoba koja uvodi u posao; on je podrška, vodič i figura povjerenja koja pomaže mladom čovjeku da se snađe u situacijama koje mu nijesu poznate. Kroz redovne razgovore, praćenje napretka, objašnjavanje radnih zadataka i podršku u rješavanju izazova, mentor pomaže mladom zaposlenom da razvije samopouzdanje i profesionalne vještine koje se ne mogu naučiti iz udžbenika. Za mlade bez roditeljskog staranja, mentor je često jedina odrasla osoba koja dosljedno prati njihov razvoj u ovom važnom životnom periodu.

Zbog toga bi mentorstvo trebalo da postane standard, gotovo obaveza, za sve poslodavce koji zapošljavaju mlade iz ove kategorije. Ne zato što je riječ o dodatnom opterećenju, već zato što mentorski rad stvara stabilne, lojalne i dugoročno uspješne zaposlene. Mentorstvo štiti poslodavca od fluktuacije kadrova, grešaka koje proizlaze iz neiskustva i demotivacije mladih koji se ne snalaze u radnom okruženju. Ulaganje u mentora je ulaganje u kulturu kompanije i dugoročnu stabilnost radne snage.

Pored mentorstva, poslodavci mogu unaprijediti kvalitet obuke **kroz uvođenje jasnog uvodnog programa, postepeno povećanje složenosti zadataka, redovne povratne informacije i obezbjeđivanje dodatnih obuka iz oblasti komunikacije, timskog rada, osnovnog finansijskog opismenjavanja i digitalnih vještina**. U radnim sredinama gdje je atmosfera podrške i razumijevanja sastavni dio organizacione kulture, mladi bez roditeljskog staranja se brže prilagođavaju, efikasnije uče i osjećaju veću pripadnost kolektivu.

Saradnja poslodavaca sa centrima za socijalni rad, domovima, omladinskim servisima i NVO sektorom dodatno može poboljšati kvalitet podrške. Pravovremena razmjena informacija, zajedničko planiranje tranzicione podrške i uključivanje stručnjaka iz sistema socijalne zaštite osiguravaju da mlada osoba dobije dosljednu, stabilnu i koordinisanu pomoć, ne samo na radnom mjestu, već i u privatnom životu.

Poslodavci koji otvore vrata mladima bez roditeljskog staranja ne grade samo radne timove, oni grade ljude, živote i budućnost zajednice. Time pokazuju da odgovorno poslovanje nije samo društvena obaveza, već prilika da prepoznaju i razviju mlade koji imaju snagu, motivaciju i potencijal da budu vrijedni članovi svakog radnog kolektiva. U svijetu u kojem stabilnost, lojalnost i posvećenost zaposleni sve više dobijaju na cijeni, mladi iz ove kategorije mogu postati upravo najpouzdaniji i najposvećeniji radnici, ukoliko im se pruži prilika i adekvatna podrška.

5. MEĐUNARODNI PRAVNI OKVIR

Međunarodni dokumenti, konvencije i standardi u oblasti ljudskih prava predstavljaju ključni normativni temelj sistema zaštite djece i mladih u Crnoj Gori. U skladu sa Ustavom Crne Gore, međunarodni ugovori i konvencije koje država ratifikuje primjenjuju se neposredno i imaju prvenstvo u odnosu na domaće zakonodavstvo kada drugačije uređuju određene odnose. Ova ustavna odredba potvrđuje da zaštita djece i mladih nije samo regulisana nacionalnim aktima, već počiva na širokom spektru međunarodnih obaveza koje zahtijevaju da država obezbijedi najviši standard poštovanja i ostvarivanja njihovih prava.

Polazeći od univerzalnih principa zaštite ljudskih prava, posebno je važan set dokumenata poput Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, Evropske socijalne povelje i njenog dodatnog protokola, kao i Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima djeteta. Svi ovi dokumenti obavezuju države da obezbijede minimalne standarde dostojanstvenog života, uključujući pravo na obrazovanje, rad pod pravednim uslovima, pristup zdravstvenoj zaštiti, adekvatan životni standard, zaštitu od nasilja, zanemarivanja i eksploatacije, kao i zabranu diskriminacije po bilo kom osnovu.

Poseban značaj ima Evropska socijalna povelja, koja u članu 17 garantuje djeci i mladima pravo na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu, insistirajući da svaka država obezbijedi uslove koji podstiču njihov razvoj, zdravlje, dobrobit i ravnopravan pristup mogućnostima. Povelja posebno naglašava obavezu država da pruže posebnu asistenciju djeci i mladima koji su privremeno ili trajno lišeni porodične brige, što ovu oblast jasno povezuje sa obavezom razvijanja kvalitetnih servisa alternativne brige i tranzicione podrške mladima nakon izlaska iz sistema brige.

Konvencija o pravima djeteta, kao najvažniji međunarodni dokument u zaštiti dječjih prava, predstavlja centralni normativni okvir za sve države potpisnice, uključujući Crnu Goru. Njene odredbe jasno definišu obavezu država da štite djecu od svih oblika nasilja, eksploatacije i zanemarivanja, da im obezbijede pristup obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti, ali i da djeca imaju pravo da učestvuju u donošenju odluka koje ih se tiču, u skladu sa svojim uzrastom i zrelosti.

Konvencija je posebno relevantna za djecu bez roditeljskog staranja i one u riziku od odvajanja od porodice. Član 20 nalaže da dijete koje je privremeno ili trajno lišeno porodičnog okruženja ima pravo na posebnu zaštitu i pomoć države, koja je dužna obezbijediti adekvatne oblike alternativne brige. Konvencija izričito propisuje da se razdvajanje djeteta od roditelja može desiti samo kada je to u njegovom najboljem interesu, te da država ima obavezu da spriječi nepotrebna odvajanja, ali i da obezbijedi mogućnost reintegracije u biološku porodicu kad god je to bezbjedno i moguće.

Prava na obrazovanje, razvoj ličnih potencijala i pristup informacijama predstavljaju važan dio Konvencije. Ona obavezuje države da obezbijede pristupačno srednje obrazovanje, finansijsku podršku mladima u potrebi i široku dostupnost profesionalne orijentacije. Istovremeno, član 39 obavezuje državu da pruži adekvatne mjere fizičkog i psihološkog oporavka djeci koja su bila žrtve nasilja, izrabljivanja ili zanemarivanja, što uključuje i mlade koji su odrasli u institucionalnoj brizi i koji izlazak iz sistema često doživljavaju kao traumatičan i destabilizujući proces.

Pored ovih pravno obavezujućih instrumenata, od izuzetnog značaja su i "Smjernice Ujedinjenih nacija za alternativnu brigu o djeci", koje, iako ne predstavljaju normativni akt, imaju snažnu preporučujuću težinu i globalno su prihvaćene kao standard dobre prakse. One precizno definišu da institucionalni smještaj treba da bude krajnja mjera, privremenog karaktera, te da države moraju razviti širok spektar porodično zasnovanih oblika brige. Smjernice detaljno razrađuju procese procjene potreba, planiranje trajanja brige, odgovornosti staratelja, standarde kvaliteta alternativne brige, te posebno segment tranzicije podrške djeci i mladima nakon napuštanja sistema brige. Naglašava se da priprema mora početi dovoljno rano i da se zasniva na individualnom planu koji uzima u obzir uzrast, zrelost, lične ciljeve i specifične okolnosti svakog mladog čovjeka. Države se pozivaju da obezbijede razvoj životnih vještina, pristup zapošljavanju, stabilno stanovanje, emocionalnu podršku i kontinuirano mentorstvo, što sve predstavlja osnov za uspješan prelazak u nezavisan život.

5.1. Evropski zakonodavni i strateški okviri i standardi

Razvoj evropskog pristupa pravima djece i mladih tokom posljednjih decenija obilježen je prelaskom sa fragmentisanih, sektorskih politika na sveobuhvatan, integrisani i strateški zasnovan okvir djelovanja. Iako države članice razvijaju svoje politike u skladu sa nacionalnim okolnostima, zajednički evropski standardi zasnovani na principima zaštite ljudskih prava, jednakosti, inkluzije i najboljeg interesa djeteta postali su vodeće usmjerenje i za zemlje kandidatkinje, uključujući Crnu Goru.

Evropska unija je posebno doprinijela razvoju savremenog pristupa dječjim pravima kroz jačanje normativnog okvira. Ugovor o Evropskoj uniji u članu 3 predviđa obavezu zaštite prava djeteta, dok Povelja o osnovnim pravima Evropske unije u članu 24 propisuje da u svim postupanjima institucija mora biti prioritet najbolji interes djeteta. Ovi propisi predstavljaju temelj modernog evropskog sistema zaštite dječjih prava, u kojem djeca nisu samo korisnici zaštite, već aktivni subjekti prava.

Ključni instrument evropske dječje politike danas je EU Strategija o pravima djeteta, koja prvi put integriše sve politike EU u jedinstveni strateški okvir i definiše dječja prava kao pitanje ljudskog dostojanstva, socijalne kohezije i ravnopravnosti. Strategija stavlja snažan naglasak na djecu i mlade iz ranjivih grupa, uključujući djecu bez roditeljske brige i mlade u riziku od socijalne isključenosti, i insistira na pristupu zasnovanom na učešću djece, dostupnosti usluga i zaštiti od svih oblika nasilja.

Evropska garancija za djecu predstavlja operativni mehanizam ove strategije i obavezuje države članice i zemlje kandidatkinje da djeci u riziku obezbijede pristup kvalitetnoj ishrani, zdravstvenoj njezi, obrazovanju, stanovanju i socijalnoj podršci. Garancija tako premošćuje jaz između deklarativnih principa i stvarnih politika na terenu, definišući standarde za identifikaciju ranjivih grupa, uklanjanje barijera i kreiranje akcionih planova.

Ovaj evropski strateški okvir bazira se na principu da svaka odluka koja utiče na djecu mora biti donesena uz njihovo aktivno učešće. U praksi to znači da mladi moraju biti konsultovani u procesu izrade politika, razvoja usluga i donošenja odluka koje oblikuju njihove živote, čime EU promoviše demokratske procese inkluzivnog donošenja odluka.

5.2. Odluke Vijeća Evrope

Vijeće Evrope, kao najstarija panevropska organizacija za ljudska prava, uspostavlja normativne i strateške standarde koji su presudni za razumijevanje i unapređenje položaja djece i mladih u Evropi. U kontekstu ovog istraživanja, dokumenti Vijeća Evrope dopunjuju i produbljuju evropski pravni i policy okvir time što prevode opšta načela prava djeteta u operativne standarde za prevenciju nasilja, osnaživanje porodica, deinstitucionalizaciju i participaciju djece. Njihova snaga je dvostruka: postavljaju mjerljive ciljeve i precizne obaveze državama, a istovremeno insistiraju na horizontalnom pristupu u kojem se dječja prava štite i ostvaruju kroz pravosuđe, socijalnu i zdravstvenu zaštitu, obrazovanje i digitalno okruženje.

Savremeni strateški kompas Vijeća Evrope u ovoj oblasti predstavlja **Strategija za prava djeteta 2022–2027**⁷, koja šest prioriternih oblasti – sloboda od nasilja, jednake mogućnosti i socijalna inkluzija, pristup i bezbjedna upotreba tehnologija, djetetu prilagođeno pravosuđe, glas djeteta i dječja prava u krizama – povezuje sa tri prožimajuća pristupa: rodnom osjetljivošću, nediskriminacijom i sistemskom participacijom djece. Strategija je nastala kroz široke konsultacije, uključujući učešće djece iz više država, i usmjerava 46 država članica da razvijaju integrisane sisteme u kojima se najbolji interes djeteta operacionalizuje kroz preventivne mjere, kvalitetne usluge u zajednici i efikasne mehanizme pravne zaštite. U našoj analitičkoj perspektivi, ovaj dokument je relevantan jer postavlja okvir za kombinovanje socijalnih, obrazovnih i zdravstvenih intervencija kao jedinstvene politike prema djeci u riziku, posebno onoj koja žive izvan porodičnog okruženja.

U domenu zaštite od seksualnog nasilja, **Lanzarote konvencija** – Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja⁸– uspostavlja najobuhvatniji

7 COE, Strategy for the Rights of the Child (2022-2027), dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/children/strategy-for-the-rights-of-the-child>

8 COE, Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe, dostupno na: <https://rm.coe.int/168046e1e7>

pravno obavezujući standard u Evropi. Ona zahtijeva kriminalizaciju svih oblika seksualnih delikata protiv djece, sistematsku prevenciju, zaštitu žrtava i krivično gonjenje počilaca, uključujući nasilje u porodici i krugovima bliskim djetetu, te razvoj specijalizovanih servisa podrške. Pridržavanje konvencije nadzire Lanzarote komitet, koji identifikuje dobre prakse i preporuke državama. Za zemlje koje razvijaju integrisane modele zaštite, poput Crne Gore, Lanzarote konvencija je ključna jer traži da se djeca žrtve tretiraju u okruženju koje minimizira sekundarnu viktimizaciju i obezbjeđuje koordinisan rad pravosuđa, socijalnih i zdravstvenih službi. Dodatno, konvencija eksplicitno podstiče uključivanje djece u politike prevencije i odgovora na seksualnu eksploataciju, a Vijeće Evrope je razvilo posebne smjernice i alate kako bi se obezbijedilo da je participacija djece u ovom osjetljivom domenu bezbjedna, etička i smisleno uvažena u izvještajima i preporukama Komiteta.

Istanbulska konvencija – Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici⁹ – iako primarno usmjerena na rodno zasnovano nasilje, sadrži važne odredbe koje direktno štite djecu, kako kao žrtve tako i kao svjedoke porodičnog nasilja. Konvencija obavezuje države da razviju sveobuhvatne politike prevencije, uspostave dostupne servise pomoći (shelteri, 24/7 linije, krizni centri), obezbijede specijalizovanu podršku djeci i prilagode postupke u pravosuđu, uključujući odlučivanje o starateljstvu i kontaktima, tako da se rizik i posljedice nasilja na djecu uzimaju u obzir kao prioritet. U smislu naših istraživačkih ciljeva, Istanbulska konvencija pokazuje kako multisektorski pristupi – policija, socijalna zaštita, zdravstvo, pravosuđe – moraju biti koordinisani da bi zaštita djece bila efektivna, mjerljiva i usklađena sa standardima ljudskih prava. Njena recentna implementaciona dinamika, uključujući pristupanje EU i sinhronizaciju sa novijim instrumentima unutar Unije, potvrđuje da je riječ o živom okviru koji se stalno nadograđuje i koji zahtijeva aktivno usklađivanje nacionalnih politika.

U pogledu alternativne brige, Vijeće Evrope zastupa princip da su porodični i zajednički oblici zaštite najčešće superiorni institucionalnom smještaju, pa zato zagovara **deinstitucionalizaciju** i razvoj „djetetu prijateljskih“ socijalnih usluga.¹⁰ Preporuke Komiteta ministara o pravima djece u rezidencijalnim ustanovama i o socijalnim uslugama prijateljskim djeci i porodicama daju državama smjernice kako da svako upućivanje van porodice bude krajnja mjera, uz individualnu procjenu potreba djeteta, uvažavanje njegovih stavova i prioritet razvoj malih, porodičnih ili porodično sličnih oblika smještaja, te mreže podrške u lokalnoj zajednici. Ovi standardi su posebno važni za našu analizu jer operacionalizuju načelo najboljeg interesa djeteta kroz konkretne zahtjeve sistemima – od procjene, preko kvaliteta usluga, do praćenja ishoda i prevencije ponovne institucionalizacije.

Konačno, temeljna nit koja povezuje sve pomenute dokumente jeste **participacija djece**.¹¹ Vijeće Evrope je preporukama i priručnicima razvilo jasne standarde i instrumente za učešće djece u odlukama koje ih se tiču, od porodice i škole do zdravstvenih postupaka i javnih politika. Preporuka o participaciji djece i mladih, alat za procjenu participacije i specijalizovani vodiči – uključujući učešće djece u odlukama o sopstvenom zdravlju – uspostavljaju mjerljive indikatore, etičke principe i korake koji obezbjeđuju da dječji glas bude sistematski uvažavan, a ne simboličan. Za predmet našeg istraživanja to znači da se kreiranje politika i usluga podrške djeci u riziku mora zasnivati na metodama koje uključuju njihovo iskustvo i perspektive, čime se povećava relevantnost mjera i njihova održivost u praksi.

9 COE, Vijeće Evrope: Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, dostupno na: <https://rm.coe.int/168046246e>

10 COE, Alternative care, dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/children/alternative-care>

11 COE, Child Participation, dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/children/participation>

Posmatrano kao cjelina, odluke i standardi Vijeća Evrope čine robustan normativni okvir koji konkretizuje načela Konvencije o pravima djeteta i dopunjava instrumente Evropske unije. Za države koje reformišu sisteme dječje i socijalne zaštite, ovaj okvir nudi putokaz kako se od opštih vrijednosti dolazi do mjerljivih promjena na terenu: od prevencije nasilja, preko izgradnje zajedničkih usluga i deinstitutionalizacije, do stvarne participacije djece u kreiranju politika koje ih oblikuju. Именно ta kombinacija strateške vizije, pravno obavezujućih standarda i praktičnih smjernica čini Vijeće Evrope neizostavnim referentnim okvirom u svakoj ozbiljnoj analizi koja teži da djeci i mladima u riziku obezbijedi dostupne, kvalitetne i održive usluge podrške.

5.3. Standardi deinstitutionalizacije i zaštite mladih iz ranjivih grupa

Evropski standardi deinstitutionalizacije predstavljaju ključni međunarodni okvir za države koje, poput Crne Gore, modernizuju sistem socijalne i dječje zaštite. Zajedničke evropske smjernice za prelazak sa institucionalne na porodičnu i zajedničku brigu jasno ističu da velike institucije nijesu u skladu sa pravima djeteta, da generišu rizik od zanemarivanja, emocionalne izolacije i socijalne isključenosti, te da države moraju razviti alternativne oblike brige u zajednici, uz snažnu podršku porodicama, hraniteljstvu i lokalnim servisima.

Komitet za prava djeteta Ujedinjenih nacija u svojim preporukama posebno naglašava da je institucionalni smještaj mjera krajnje nužde i da djeca u riziku moraju imati pristup stabilnom, sigurnom i emocionalno podržavajućem okruženju. Preporuke naglašavaju važnost sprečavanja institucionalizacije, razvoja široke palete porodičnih i zajedničkih servisa, kao i kontinuirane podrške mladima nakon izlaska iz alternativne brige kako bi se spriječili siromaštvo, beskućništvo, marginalizacija i drugi oblici ranjivosti.

Evropska komisija kroz svoje finansijske instrumente – naročito ESF i strukturne fondove – jasno propisuje da sredstva EU ne smiju biti korišćena za izgradnju ili održavanje velikih ustanova, već isključivo za razvoj usluga u zajednici, jačanje porodica i podršku mladima u procesu osamostaljivanja.

6. TRANZICIJA IZ INSTITUCIONALNE BRIGE U SAMOSTALNI ŽIVOT

Tranzicija iz institucionalne brige u samostalni život predstavlja jedan od najosjetljivijih i najkritičnijih procesa u sistemima socijalne zaštite širom Evrope. Za djecu i mlade iz sistema brige, naročito one bez roditeljskog staranja, u hraniteljskim porodicama ili iz porodica u riziku od siromaštva, trenutak napuštanja sistema često označava period najvećih životnih izazova. Ova grupa mladih statistički češće doživljava prekide obrazovanja, nezaposlenost, beskućništvo, prijevremeno roditeljstvo, socijalnu izolaciju i probleme mentalnog zdravlja.

U evropskim zemljama koje su najuspješnije u reformi sistema, tranzicija se posmatra ne kao događaj (napuštanje institucije), već kao **proces koji počinje godinama ranije**, koji se

odvija uz kontinuiranu podršku lokalne zajednice i koji se nastavlja i nakon formalnog izlaska iz sistema. Ključni elementi ovog procesa uključuju: pripremu za samostalan život, osiguravanje stabilnog stambenog okruženja, finansijsku i psihosocijalnu podršku, mentorstvo, dostupnost redovnih i specijalizovanih usluga u zajednici i aktivno uključivanje mladih u donošenje odluka o sopstvenoj budućnosti.

Ovo poglavlje daje pregled evropskih modela tranzicije, stanovanja uz podršku i mentorskih programa, te identifikuje kako ovi modeli mogu biti relevantni za Crnu Goru, naročito za djecu i mlade iz socio-ugroženih i ruralnih sredina, kao i za porodice u riziku.

6.1. Rani početak tranzicije i planirano osamostaljivanje

Evropske zemlje koje postižu najbolje rezultate u tranziciji mladih iz sistema brige u samostalan život uvode tranziciono planiranje mnogo ranije od trenutka izlaska iz brige, strukturiraju podršku oko jednog odgovornog profesionalca i osiguravaju produžene „aftercare“ mjere i pristup obrazovanju i zapošljavanju i nakon punoljetstva. U nordijskim i zapadnoevropskim praksama tranzicija se ne tretira kao događaj, već kao višegodišnji proces koji **često počinje već u dobi od 14–15 godina**, kada se u saradnji socijalnih službi, škole, zdravstvenih ustanova i porodice izrađuje i redovno revidira individualni plan osamostaljivanja uz jasna obrazovna, radna, stambena i zdravstvena mjerila; ovakva rješenja dokumentovana su u **Danskoj** i zemljama sa snažnim opštinskim sistemima gdje su rani planovi standard, a aftercare podrška je normativno predviđena do 22. godine života, uz upozorenja istraživača da praksa kasnih procjena i dalje kreira nesigurnosti u pojedinim opštinama i zahtijeva raniju i konzistentniju pripremu mladih za izlazak iz sistema.

U **Holandiji** je od 2015. kompletna briga za djecu i mlade decentralizovana na 355 opština koje, po Zakonu o mladima, moraju organizovati kontinuum usluga od prevencije do specijalizovane pomoći, uključujući školske timove za ranu identifikaciju rizika i individualne planove podrške; upravo lokalni nivo spaja školu, zdravstvo i socijalnu zaštitu, što je prepoznato kao prilika za integrisane pristupe i ranu tranzicionu pripremu koja je prilagođena stvarnim potrebama mladih i njihovih porodica. **Švedska**, iako sa snažnim lokalnim autonomijama, nema specifičan zakon o aftercare; odgovornost je opštinska i često neujednačena, pa mladi u nekim sredinama dobijaju adekvatnu podršku, dok u drugim ostaju bez jasno definisanih mjerila i specijalizovanih timova, što međunarodni pregledi označavaju kao slabost i pozivaju na preciznije definisanje trajanja i obima podrške nakon izlaska iz brige.

Sistemi koji postižu dobre ishode istovremeno integrišu školu i tržište rada. **Njemačka** je paradigmatski primjer: dualni sistem stručnog obrazovanja (učenik provodi dio sedmice u preduzeću, dio u školi) ostaje glavna poluga za brzo i stabilno zapošljavanje mladih, a 2021. godine u programe koji vode do pune kvalifikacije ušlo je oko 678.100 mladih, od čega je oko 437.800 bilo u dualnim tokovima – parametar koji objašnjava zašto je tranzicija iz škole u posao kod ranjivih grupa, uključujući mlade iz brige, održivija kada postoji plaćena praksa i standardizovana kvalifikacija priznata od privrednih komora i poslodavaca širom zemlje. Poluga iz EU politike je i ojačana Garancija za mlade, koja od 2020. proširuje ciljnu starost do 29 godina i traži fokus na najranjivije (mlade sa invaliditetom, manjinske grupe i ruralna područja), uz

eksplicitnu ulogu nacionalnih službi zapošljavanja, lokalnih službi i opština da u roku od četiri mjeseca ponude obrazovanje, obuku ili posao – što je okvir u kojem se mladi iz brige mogu prioritetno targetirati kroz individualne „sporazume o integraciji“ i mjere koje prate stvarne ishode u obrazovanju i zapošljavanju. **Austrija** ovaj most škola-posao dopunjava obavezom obrazovanja ili obuke do 18. godine, razvijenim mrežama savjetovališta i programima javne službe zapošljavanja (AMS) za ranu intervenciju, nadoknađivanje propuštenih kvalifikacija i vođeno uključivanje mladih iz socio-ugroženih sredina u obuke i stažiranja, što je posebno važno za mlade bez podrške porodice i za ruralne zajednice u kojima je pristup servisima rascjepkan ili udaljen.¹²

Tranzicija iz alternativne brige, bilo da mlada osoba „napušta sistem“ zbog navršene starosne dobi ili se vraća u biološku porodicu, predstavlja kritičan period u životima mladih sa iskustvom brige. Uvažavajući potencijalnu ranjivost tokom ove tranzicione faze, države sve češće uvode aftercare podršku, odnosno mjere podrške mladima u prelasku iz alternativne brige u nezavisan život. Ovaj specijalni broj fokusira se upravo na takve tranzicije u okviru nordijskih socijalnih država, okupljajući nova empirijska istraživanja i analize politika koje pružaju uvide u prepreke, faktore uspjeha, ishode i ulogu sistema socijalne zaštite u ovoj ključnoj fazi života.

Na međunarodnom nivou sve je veći fokus na istraživanje napuštanja brige, što potvrđuje značajan rast istraživačke produkcije u ovoj oblasti. Ovaj specijalni broj inicirali su članovi **Nordijske istraživačke mreže o tranziciji mladih iz brige u odraslost** (NRT)¹³. NRT je dio Međunarodne istraživačke mreže o tranzicijama iz brige u odraslost (INTRAC), zajednice istraživača koja radi na unapređenju nacionalnih i međunarodnih istraživanja o tranziciji iz sistema brige u nezavisan život.

Istorijski gledano, istraživanja o napuštanju brige bila su usmjerena prvenstveno na identifikovanje deficita i ranjivosti među mladima sa iskustvom brige. Međutim, međunarodne i nordijske studije dosljedno ukazuju na niz izazova koji nerazmjerno pogađaju ovu grupu: nizak nivo obrazovanja, loše fizičko i mentalno zdravlje, nezaposlenost, socijalna izolacija i beskućništvo¹⁴. Istovremeno, sve veći broj novijih studija poziva na nijansirani pristup koji ističe i snage i otpornost ovih mladih ljudi¹⁵. Mladi sa iskustvom brige čine veoma heterogenu grupu, a ishodi zavise od individualnih, relacijskih, institucionalnih, socijalnih i političkih faktora i konteksta.

Ovakvo dvostruko prepoznavanje ranjivosti i otpornosti usklađeno je sa jačanjem pristupa zasnovanih na dječjim pravima u socijalnim politikama. Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta odigrala je važnu ulogu u oblikovanju nacionalnih zakona i praksi koje naglašavaju pravo djece i mladih na participaciju, zaštitu i obezbjeđivanje usluga. Nordijske zemlje karakteriše socijaldemokratski model i univerzalne javne usluge, a reformski procesi sve više naglašavaju

12 Eurofound, Social services in Europe: Adapting to a new reality, dostupno na: <https://assets.eurofound.europa.eu/f/279033/4927789233/ef22007en.pdf>

13 Network on Care Leavers' Transition to Adulthood (NRT), Istraživanje dostupno na: <https://globalintrac.com/nordic-research-network-on-care-leavers/>

14 Bengtsson, T.T., Olsen, R.F., & Lausten, M. (2022). The role of mental health problems in out-of-home care youths' educational pathways: Quantitative and qualitative analysis of Danish longitudinal data. *Child Abuse & Neglect*, str. 131

15 Bakketeig, E., Boddy, J., Gundersen, T., Østergaard, J., & Hanrahan, F. (2020). Deconstructing doing well: What can we learn from care experienced young people in England, Denmark and Norway? *Children and Youth Services Review*, str. 1–12

važnost slušanja mladih i uključivanja njihovih stavova u donošenje odluka. Istovremeno, nedavne promjene ukazuju i na trend individualizacije, decentralizacije i tržišnog pristupa u pružanju usluga¹⁶.

Promjene u zakonodavstvu reflektuju složenost i ponekad kontradiktornu prirodu aftercare politika. U **Norveškoj** je, na primjer, gornja starosna granica za ostvarivanje aftercare podrške produžena sa 23 na 25 godina (2021), dok je **Finska** tu granicu 2024. smanjila sa 25 na 23 godine. Ove razlike ukazuju na širi politički i fiskalni kontekst, ali i na to da su shvatanja o tome kada mlada osoba postaje „odrasla“ i kada je spremna za punu nezavisnost različita među državama. Kako pokazuju članci u ovom izdanju, pristupi zasnovani na pravima djece i mladih mogu imati stvarni efekat samo ukoliko ih prate adekvatne strategije implementacije i dovoljni resursi.

Centralna nit kroz sve radove u ovom specijalnom izdanju jeste važnost perspektive životnog toka. Odlazak iz brige nije jedan događaj, već postepen, relacijski i često fragmentisan proces. Perspektiva životnog toka naglašava da rane iskustvene okolnosti, tip i kvalitet podrške tokom smještaja, te struktura aftercare usluga oblikuju dobrobit mladih u odraslosti. Ovaj okvir posebno ističe dugoročne posljedice nedostatka podrške – koje se često uočavaju tek godinama nakon formalnog izlaska iz brige.

Jedan od najozbiljnijih rizika u tranziciji jeste beskućništvo. Stabilno stanovanje predstavlja osnovu za obrazovanje, zaposlenje i socijalni život. Dokkedal¹⁷ u svojoj analizi pokazuju da, iako je svijest o riziku beskućništva sve veća, i dalje postoji fragmentacija između sektora dječje zaštite i sektora koji se bave beskućništvom. Autori pozivaju na integrisan pristup koji će tretirati stambenu nesigurnost kao strukturno, a ne isključivo individualno pitanje.

Fragmentacija podrške javlja se i u drugim oblastima. Istraživanje Mordal¹⁸ o iskustvima mladih u Norveškoj pokazuje da formalni i neformalni sistemi često funkcionišu odvojeno, ostavljajući mladima teret da sami održavaju kontakt i koordiniraju podršku. Ovi nalazi naglašavaju emocionalnu i relacijsku dimenziju tranzicije i potrebu za podrškom koja je dugoročna, lična i stabilna.

Širi kontekst takođe ima značajnu ulogu. Hornset i Halvorsen¹⁹ ukazuju na to da geografske razlike unutar zemlje utiču na dostupnost aftercare servisa: mladi koji žive u ekonomski slabijim opštinama suočavaju se sa većim preprekama u pristupu podršci. Ovo otvara važna pitanja jednakosti, pristupačnosti i konzistentnosti sistema u različitim sredinama.

Tranzicija iz brige nije samo individualna, već i kolektivna i relacijska. Istraživanje u Finskoj²⁰ pokazuje da aftercare profesionalci svoj rad zasnivaju na relacijskom pristupu, zagovaranju i borbi za jednakost mladih u sistemima koji nijesu uvijek fleksibilni ili otvoreni za njihove potrebe.

16 Kvist, J., & Greve, B. (2011). Has the Nordic welfare model been transformed? *Social Policy & Administration*, str. 146–160

17 Dokkedal, A.A., Niemi, V., Freysteinsdóttir, F.J., Møhlolt, A.-K., Bengtsson, M., Paulsen, V., & Sigurdardóttir, E. (2025). The intersection of leaving care and homelessness – A literature overview in a Nordic welfare state context. *Nordisk välfärdsforskning | Nordic Welfare Research*, str. 1–14

18 Mordal, S., Thoresen, S.H., Ringdal, R., & Paulsen, V. (2025). Experiences of subjective wellbeing among young people transitioning from out-of-home care in Norway. *Nordisk välfärdsforskning | Nordic Welfare Research*, str. 1–13

19 Hornset, N., & Halvorsen, T. (2025). Distribution of Aftercare Services for Young People in Norway: Social and Geographical Perspectives. *Nordisk välfärdsforskning | Nordic Welfare Research*, str. 1–21

20 Oterholm, I., & Höjer, I. (2025). Foster carers and aftercare – collaboration and negotiation with Child Welfare Services. *Nordisk välfärdsforskning | Nordic Welfare Research*, str. 1–14

Istraživanje ukazuje na ključnu ulogu hranitelja nakon formalnog prestanka smještaja, kada oni uz adekvatnu podršku i dalje ostaju izvor stabilnosti, emocionalne sigurnosti i praktične pomoći mladima.

Poruka koja se provlači kroz sve radove jeste da tranzicija ne zavisi samo od volje ili sposobnosti pojedinca. **Volja je oblikovana institucionalnim aranžmanima, politikama, geografskim kontekstom i kvalitetom odnosa koje je mlada osoba izgradila tokom života u sistemu.** Kako nordijske zemlje ulaze u period intenzivnih pritisaka na socijalne službe i tržište rada, potreba za stabilnim profesionalnim kadrom i održivim strukturama podrške postaje sve izraženija.

Zaključno, radovi analizirani za potrebe ovog istraživanja pokazuju da tranzicija iz alternative brige predstavlja kompleksan, višedimenzionalan proces čiji kvalitet oblikuju kako individualne karakteristike, tako i sistemske strukture i vrijednosti.

Za Crnu Goru ovi primjeri daju jasan niz operativnih lekcija. Prvo, tranzicija mora početi ranije i biti formalizovana kroz obavezne individualne planove od 15. godine, uz multidisciplinarni tim i jasno imenovanog „ključnog radnika“ koji je odgovoran da plan bude živ dokument i da mladu osobu vodi i nakon izlaska iz brige; irska i škotska iskustva pokazuju da upravo personalizovana koordinacija i produžena pravna obaveza „aftercare“ do najmanje 21–23, a po mogućnosti i do 26. godine, uklanjaju najveći rizik od naglog prekida podrške po punoljetstvu i povećavaju vjerovatnoću završetka srednje škole, upisa u dodatno obrazovanje i stabilnog zaposlenja.

Nadalje, tranzicija bez stanovanja nije tranzicija: prenosivi modeli „tranzicionih garsonjera“ i „Housing First for Youth“ iz sjeverne i zapadne Evrope mogu se u CG testirati kroz opštinske pilot-stanove, subvencionisane kirije i korišćenje neiskorišćenog javnog stambenog fonda kao tranzicionih jedinica, uz mobilne timove u ruralnim sredinama koji nadoknađuju geografske barijere i prate mlade u prvih 12–24 mjeseca života u zajednici.

Takođe, povezivanje sa tržištem rada mora biti sistemsko, ne ad hoc: partnerstva sa poslodavcima, adaptacije dualnih i „work-based learning“ rješenja, prioritetni pristup mjerama Garancije za mlade i lokalni sporazumi o integraciji („ciljevi + podrška + rokovi“) ubrzavaju zapošljivost mladih iz brige i pružaju im iskustvo rada prije izlaska iz sistema, što njemački pokazatelji kontinuirano potvrđuju kao efikasno rješenje za smanjenje nezaposlenosti i pasivnosti nakon punoljetstva.

Tamo gdje su sistemi decentralizovani, ishodi zavise od kapaciteta opština: švedsko iskustvo upozorava da bez jasnog zakonskog minimuma i državnog standarda aftercare podrške dolazi do nejednakosti po mjestu stanovanja; norveški nalazi idu u istom smjeru i pokazuju da normativ mora biti praćen budžetima i lokalnim timovima, inače mladima u praksi izmiču prava koja na papiru postoje.

Za Crnu Goru to znači da bi nacionalna politika trebalo da propiše obavezne komponente tranzicionog plana, minimalno trajanje i sadržaj aftercare perioda i odgovornosti lokalnih službi, ali i da stavi akcenat na finansiranje „servisa, a ne zidova“ i na rezultate: završeno obrazovanje, osigurano stanovanje, zaposlenje ili obuka, stabilno mentalno zdravlje i društvena uključenost.

U zbiru, evropski dokazi vode ka istom zaključku: tranzicija postaje uspješna kada je rana, personalizovana, produžena i „ukotvljena“ u lokalnoj zajednici, sa stanovanjem, učenjem i radom kao stubovima i sa ključnim radnikom koji drži sistem „na okupu“.

6.2. Mentorski sistem podrške u zemljama članicama EU

Mentorski sistemi podrške za mlade, a posebno one koji napuštaju sistem brige (care leavers), zauzimaju izuzetno važno mjesto u državama članicama Evropske unije i prepoznati su kao jedan od najefikasnijih modela profesionalnog, emocionalnog i socijalnog osnaživanja mladih u riziku. Prakse razvijene u evropskim zemljama pokazuju da mentorstvo, kada je strukturirano, kontinuirano i kvalitativno nadzirano, značajno povećava šanse mladih za uspješnu tranziciju u odrasli život, zapošljavanje, stabilnost i mentalnu dobrobit. Evropska organizacija **Mentoring Europe**, koja već više od dvije decenije prati razvoj ovih programa, naglašava da mentorstvo, ako se provodi pod adekvatnim uslovima, ima mjerljiv pozitivan efekat na socijalnu inkluziju, obrazovni uspjeh, zapošljivost i mentalno zdravlje mladih iz ranjivih grupa, uključujući i one iz institucionalne brige.²¹

U praksi država članica EU razvijeni su različiti modeli mentorstva, od profesionalnih mentora do vršnjačkih i intergeneracijskih programa. Primjer Velike Britanije, koja iako nije članica EU ostaje referentna zbog razvijenih praksi u oblasti care leavers, pokazuje da se mentorstvo ne tretira kao pomoćna mjera, već kao ključni element podrške mladima u zaštiti. Prema analizi **The Mentoring School**²², mentorski programi za djecu i mlade u brizi i nakon brige značajno doprinose njihovoj emocionalnoj stabilnosti, razvoju životnih vještina, oporavku od trauma i uspješnom zapošljavanju. U preporukama NICE smjernica eksplicitno se navodi da se za mlade iz sistema brige preporučuje strukturirano mentorstvo, uključujući modele u kojima su mladi u brizi povezani sa vršnjacima koji su već prošli tranziciju iz sistema, kako bi dobili uzor, podršku i priliku da razviju svoje kapacitete u sigurnom okruženju.

Posebno značajan evropski model je **Mentoring Across Borders (MAB)**²³, u okviru kojeg se razvija mreža mentora starijih od 50 godina iz više evropskih zemalja, koji volontiraju kao mentori mladima od 18 do 30 godina, uključujući i mlade u riziku od marginalizacije. Ovaj program se sprovodi u Belgiji, Bugarskoj, Grčkoj, Italiji, Mađarskoj, Poljskoj i Albaniji, a zasniva se na ideji intergeneracijske solidarnosti i prenošenja profesionalnih i životnih iskustava na mlade kojima je to najpotrebnije. Program kreira nacionalne i prekogranične „mentoring hubove“, obezbjeđuje obuku mentora i omogućava precizno sparivanje mentora i mladih uz pomoć digitalne platforme, čime se povećava kvalitet i održivost mentorstva. Prema podacima programa, mentori obučeni kroz ovu inicijativu ciljano podržavaju mlade u razvoju profesionalnih vještina i osnaživanju za ulazak na tržište rada, a mentorstvo traje minimalno šest mjeseci, sa jasno definisanim ciljevima i metodologijom rada.

Studije koje se bave iskustvima mladih nakon izlaska iz brige od posebnog su značaja za razumijevanje kako evropski sistemi mogu unaprijediti svoju tranzicionu podršku. Studija Laurre Arnau-Sabatés i Robbieja Gilligana, sprovedena u Irskoj i Kataloniji, jedna je od rijetkih koja ne posmatra samo formalne ishode (zaposlenost, obrazovanje), već se usmjerava na **životne priče, iskustva, odnose i putanje mladih koji su već u odraslom dobu i koji mogu jasno reflektovati šta im je zaista pomoglo**.²⁴ Posebno je vrijedno što su autori birali učesnike koji

21 Mentoring Europe, dostupno na: <https://www.mentoringeurope.eu/>

22 The Mentoring School, dostupno na: <https://thementoringschool.com/>

23 Centre for European Volunteering, dostupno na: <https://www.europeanvolunteercentre.org/mentoring-across-borders>

24 Arnau-Sabatés, L., & Gilligan, R. (2015). What helps young care leavers to enter the world of work? Possible lessons learned from an exploratory study in Ireland and Catalonia. *Children and Youth Services Review*, 53, 185–191.

su uspjeli da se održe u svijetu rada i koji, iz perspektive uspjeha, mogu identifikovati ključne faktore koji su doprinijeli njihovoj stabilnosti.

Iako se u studiji ne koristi termin „mentorski sistem“ u formalnom smislu, narativi učesnika otkrivaju da su odnosi sa odraslima, bilo da je riječ o hraniteljima, socijalnim edukatorima, nastavnicima, poslodavcima ili drugim značajnim osobama, imali upravo mentorsku ulogu. Njihova podrška bila je kontinuirana, emocionalna, praktična i usmjerena na osnaživanje, što je u potpunosti u skladu sa evropskim standardima postbrige. Zbog toga se ova studija smatra izuzetno relevantnom za prikaz stvarnog značaja mentorstva u zemljama članicama EU: pokazuje da, bez obzira na formalne razlike u sistemima, mladi postižu najbolje ishode kada uz sebe imaju jednu pouzdanu, stabilnu i dostupnu odraslu osobu.

U **Irskoj**, gdje većina učesnika studije dolazi iz hraniteljskih porodica, prvi oblici mentorstva javljaju se kroz kontinuiranu podršku staratelja. Oni su mladima ne samo pružali emocionalnu sigurnost, već su aktivno posredovali u pronalaženju prvih poslova, pomagali oko prevoza, motivisali ih da istraju u radu i obrazovanju i davali im povratne informacije o tome kako da napreduju. Takva vrsta odnosa, odnosno stabilna, pouzdana i personalizovana, odlikuje formalne mentorske programe u mnogim državama EU, a studija potvrđuje da je to upravo ono što mladima nedostaje kada napuste sistem brige.

S druge strane, u **Kataloniji**, gdje je većina ispitanika odrasla u rezidencijalnim ustanovama uz profesionalne socijalne edukatore, mentorska uloga se dominantno manifestovala kroz njihovu profesionalnu podršku. Socijalni edukatori su nudili strukturisane savjete, povezivali mlade sa poslodavcima, prenosili vještine potrebne za funkcionisanje na tržištu rada i često ostajali važna kontakt tačka i nakon izlaska iz sistema. Istraživanje pokazuje da su upravo oni često bili jedina stabilna odrasla figura u životu mladih, što je za mnoge učesnike značilo razliku između uspješnog i nesigurnog ulaska u svijet rada.

Posebno je važno naglasiti da su odnosi sa poslodavcima, koji su se razvijali tokom ranih radnih iskustava, u mnogim slučajevima preuzimali funkciju neformalne mentorske podrške. Učesnici ističu da su poslodavci i kolege oblikovali njihov radni identitet, podučavali ih profesionalnom ponašanju, vjerovali im i davali prilike za napredovanje. U pojedinim slučajevima, radno okruženje je postalo „druga porodica“, nudeći ono što sistem brige često nije mogao, dugoročnu emocionalnu i praktičnu podršku.

Poređenjem iskustava iz Irske i Katalonije može se zaključiti da, iako mentorstvo nije uvijek institucionalno strukturisano, ono se u praksi javlja kao ključni mehanizam koji mladima nadomješta manjak porodične podrške. Bez obzira da li ga pružaju hranitelji, socijalni radnici, edukatori, poslodavci ili članovi zajednice, mentorstvo omogućava mladima da razviju osjećaj pripadnosti, samopouzdanje i vještine koje su im neophodne da uspješno zakorače u odrasli život.

Iskustva iz ove studije u potpunosti su u skladu sa evropskim standardima postbrige, koji naglašavaju da djeca i mladi moraju imati pristup kontinuiranim, stabilnim i pouzdanim odnosima sa odraslima i nakon izlaska iz brige. Evropska unija sve snažnije promoviše modele mentorstva kao sastavni dio aftercare podrške, budući da je upravo stabilan odnos sa odraslim mentorom jedan od najsnažnijih zaštitnih faktora u tranziciji ka osamostaljivanju. Prakse Irske i Katalonije jasno pokazuju da mentorstvo nije luksuz, već **nužna intervencija**, posebno za mlade koji ulaze u svijet rada bez mreže podrške i sa visokim rizikom od socijalne isključenosti.

Proces napuštanja alternativne brige predstavlja izuzetno rizičan period za sve mlade koji dolaze iz hraniteljskih porodica ili rezidencijalnih ustanova, ali je taj rizik višestruko naglašen kod djece bez roditeljske pratnje, naročito u državama koje se suočavaju sa porastom broja maloljetnih migranata. U svom radu *Ageing Out of Care Towards Living a Self-determined Life*, Anca Clivet analizira kiparski sistem brige o maloljetnicima bez pratnje i ukazuje na duboku strukturnu prazninu u tranzicionoj podršci, posebno odsustvo stabilnih odraslih figura koje bi mladima omogućile postepeno učenje životnih vještina i emocionalnu sigurnost prilikom ulaska u odraslost.

Sistem alternativne brige na Kipru tradicionalno je bio zasnovan na rezidencijalnim ustanovama, koje su pružale osnovnu fizičku i institucionalnu zaštitu, ali nisu mogle da mladima pruže dovoljno mogućnosti za postepeno učenje životnih vještina. Djeca i mladi koji dolaze u takve ustanove, naročito oni bez pratnje, često su preživjeli traume, migracijska iskustva, nesigurnost i prekide školovanja. Kada napune 18 godina, prestaje njihov pravni status korisnika brige, što ih stavlja u veoma ranjivu poziciju: bez stabilnih odraslih veza, bez socijalnih mreža i bez praktičnih kompetencija potrebnih za svakodnevni život.

Zbog toga se na Kipru razvija multidisciplinarni model mentorstva, koji postaje ključna mjera za ublažavanje naglog prekida institucionalne podrške. Suština ovog modela leži u obezbjeđivanju stabilne odrasle osobe – mentora – koja prati mladog čovjeka tokom pripreme za izlazak iz brige, ali i nakon napuštanja ustanove. Mentor djeluje kao permanentna tačka oslonca u periodu koji je često obilježen nesigurnošću, strahom, oskudnim poznavanjem sistema i slabim socio-emocionalnim resursima.

U kiparskoj praksi mentoring ne podrazumijeva samo povremeno savjetovanje, već stalni, individualizovani, razvojno orijentisani odnos između mentora i mladog čovjeka. Ovaj odnos ima nekoliko ključnih funkcija:

1. Priprema za realan život u zajednici.

Mentor uvodi mladu osobu u aktivnosti poput upravljanja finansijama, organizovanja domaćinstva, administrativnih procedura, korišćenja zdravstvenog sistema i donošenja svakodневnih odluka. Kako većina mladih bez pratnje na Kipar stigne bez prethodnog iskustva života u stabilnom okruženju, mentorstvo nadoknađuje nedostajuća iskustva koja bi inače učila u porodici.

2. Razvoj socio-emocionalne stabilnosti.

Mnogi mladi koji napuštaju brigu imaju iskustva traume, gubitka ili naglih promjena. U odsustvu odraslih figura od povjerenja, suočavaju se s emocionalnom izolacijom. Mentor pruža upravo tu stabilnost: osobu kojoj se mogu obratiti, koja ih razumije i koja kontinuirano prati njihov napredak.

3. Podrška pri zapošljavanju i školovanju.

Mentori pomažu mladima da razviju radne navike, razumiju očekivanja poslodavaca, upišu dodatne obuke, bolje savladaju jezik i lakše se uključuju na tržište rada. U kontekstu Kipra, gdje su mladi bez pratnje često u većem riziku od prekida obrazovanja i nezaposlenosti, ova komponenta mentorstva je od presudne važnosti.

4. Uvod u lokalnu zajednicu.

Kiparski model prepoznaje da mlada osoba ne može napredovati u potpunoj izolaciji, te mentor pomaže u uspostavljanju društvenih veza, učlanjenju u zajedničke aktivnosti i izgradnji osjećaja pripadnosti.

5. Koordinacija između sistema i mladog čovjeka.

Mentori sarađuju sa socijalnim servisima, zdravstvenim službama, školama i organizacijama civilnog društva, čime postaju posrednici između mladih i često složenih javnih struktura. Na Kipru se pokazalo da mladi bez pratnje bez ove vrste podrške vrlo teško navigiraju sistemima i ostvaruju prava.

Studija²⁵ ukazuje da, ukoliko postoji dosljedan mentroski odnos, mladi koji napuštaju brigu pokazuju veću vjerovatnoću da će uspješno završiti obrazovanje, pronaći posao, izgraditi socijalne mreže i izbjeći ekstremne oblike ranjivosti, poput beskućništva. S druge strane, odsustvo mentora dovodi do naglog prekida u razvoju i ostavlja mlade da se sami nose s izazovima koje nisu imali prilike da savladaju tokom djetinjstva.

Kiparski primjer potvrđuje ono što evropske politike i Smjernice UN o alternativnoj brizi već dugo naglašavaju: mladi bez roditeljske brige ne mogu se smatrati potpuno odraslima sa 18 godina ukoliko im sistem ne obezbijedi postepeno i podržano osamostaljivanje. Mentorstvo se u tom kontekstu pokazuje ne kao dodatna, nego kao centralna mjera koja povezuje život u sistemu sa životom u zajednici.

Danska, kao socijaldemokratska država blagostanja sa razvijenom infrastrukturuom socijalnih usluga, pruža izuzetno vrijedan primjer kako se mladi koji napuštaju sistem brige mogu osnažiti kroz modele podrške koji u praksi djeluju kao mentorstvo, čak i kada to nije njihova formalna definicija. Studija *Understanding the lives of care-experienced young people in Denmark, England and Norway*,²⁶ sprovedena u saradnji VIVE centra iz Danske i partnerskih institucija, pruža dubinski uvid u iskustva mladih koji su odrastali u alternativnoj brizi i kasnije zakoračili u samostalan život. Iako studija obuhvata tri zemlje, nalazi koji se odnose na Dansku posebno su vrijedni jer pokazuju kako odnos jedne stabilne odrasle osobe sa mladim čovjekom ima presudnu ulogu u njegovom emocionalnom, socijalnom i profesionalnom razvoju.

Istraživanje polazi od toga da su mladi iz alternativne brige izloženi višestrukim rizicima, od slabijih obrazovnih postignuća, poteškoća na tržištu rada, mentalnih problema, pa do rizika od ranog prekida školovanja i nestabilnosti stanovanja. Međutim, u danskom kontekstu, uprkos snažnom državnom sistemu podrške, ispostavilo se da upravo odnos povjerenja sa odraslom osobom predstavlja najstabilniji prediktor pozitivnih životnih ishoda. Mladi koji su u studiji identifikovani kao „doing well“ gotovo bez izuzetka navode postojanje jedne osobe koja ih je pratila tokom djetinjstva, adolescencije i rane odrasle dobi. Ta odrasla osoba može biti socijalni radnik, kontakt-osoba u opštinskom timu, bivši udomitelj ili čak učitelj ili trener; bez obzira na zvaničnu funkciju, njen doprinos u životima mladih ima sve karakteristike mentorstva.

25 Clivet, A. (2021). Ageing Out of Care Towards Living a Self-determined Life: A Multidisciplinary Mentoring Model for Unaccompanied Care Leavers. In Y. Vissing & S. Leitão (Eds.), *The Rights of Unaccompanied Minors* (pp. 285–316)

26 Boddy, J., Lausten, M., Backe-Hansen, E., & Gundersen, T. (2019). *Understanding the lives of care-experienced young people in Denmark, England and Norway: A cross-national documentary review*. VIVE – The Danish Center for Social Science Research.

U danskoj praksi, prelazak iz brige počinje mnogo prije punoljetstva. Sistem omogućava formalnu postbrigu do 23. godine, što znači da mladi mogu nastaviti primati podršku i nakon izlaska iz ustanove ili hraniteljske porodice. Ipak, ključni kvalitet tranzicije nije samo u formalnoj podršci, već u kvalitetu odnosa sa odraslom osobom koja preuzima ulogu vodiča kroz proces donošenja odluka, upravljanja svakodnevnim obavezama, planiranja budućnosti i suočavanja s poteškoćama. U studiji se opisuje da mladi najčešće ne koriste termin „mentor“, ali govore o „nekoj osobi koja je uvijek bila tu, a upravo taj kontinuitet čini razliku između uspješne i turbulentne tranzicije ka odraslom životu.

U Danskoj, ova vrsta podrške je duboko ukorijenjena u profesionalnim praksama. Socijalni radnici imaju ovlaštenja i vremena da sa mladom osobom rade u kontinuitetu, prate je kroz školovanje, prve poslove, zdravstveni sistem i procese administrativnog osamostaljivanja. Odrasle figure u sistemu angažuju se ne samo kao koordinatori usluga, već i kao emocionalna podrška, zagovarači i vodiči. U studiji se naglašava da mladi koji su imali ovakav odnos pokazuju bolje rezultate u obrazovanju i zapošljavanju, imaju stabilnije socijalne mreže i rjeđe prekidaju radne angažmane, jer njihova tranzicija nije izolovana, već praćena konstantnom podrškom odrasle osobe. Ovo je posebno važno u slučajevima kada su mladi imali traumatska iskustva, česte promjene smještaja ili nedostatak porodičnih veza.

Mentorska dimenzija postaje posebno vidljiva u načinu na koji danski sistem postbrige funkcioniše: mlada osoba ima pravo na jednog odgovornog radnika koji je njen glavni kontakt u svim pitanjima tranzicije. U praksi, taj radnik ne samo da pruža informacije i koordinira usluge, već ulazi u odnos povjerenja koji obuhvata savjetovanje, emocionalnu podršku, pomoć u učenju životnih vještina i praćenje ključnih životnih koraka. Ovi odnosi, prema nalazima studije, često traju godinama i nastavljaju se i nakon formalnog završetka brige, što stvara trajni osjećaj sigurnosti i oslonca koji mnogi mladi nisu imali u svojoj biološkoj porodici.

Dodatno, danska istraživanja ukazuju i na značaj neformalnih mentora, osoba iz škola, radnih mjesta, lokalnih zajednica ili sportskih klubova. Mladi često opisuju upravo te osobe kao one koje su im „otvorile vrata“, pomogle im da pronađu posao, ostali uz njih u kriznim periodima ili ih motivisali da završe školu. U kombinaciji sa formalnom postbrigom, ovaj model stvara mrežu odraslih koji nadoknađuju nedostatak porodične strukture i djeluju kao zaštitni faktori tokom najosjetljivijih trenutaka osamostaljivanja.

Danska studija²⁷ potvrđuje ključnu poruku evropskih i međunarodnih standarda: mladi koji napuštaju sistem brige ne postaju odrasli samim danom punoljetstva. Njima je potreban proces, vrijeme, oslonac i osoba koja će biti sidro u periodu prelaska iz institucionalnog okruženja u stvarni svijet. U danskom kontekstu, upravo mentorski odnosi, i formalni i neformalni, predstavljaju najuspješniji model zaštite i osnaživanja. Oni nadomešćuju izgubljenu stabilnost, utiču na samopouzdanje, podstiču razvoj radnih i socijalnih vještina i pripremaju mladu osobu za donošenje odluka koje će oblikovati ostatak njenog života.

Zato se može zaključiti da danski primjer pruža snažne dokaze da je mentorstvo, u svim svojim oblicima, neophodan element sveobuhvatnog sistema podrške u tranziciji iz brige i da se kao takvo treba prepoznati, sistematizovati i ugraditi u politike svake zemlje koja želi osigurati dugoročno blagostanje mladih bez porodične podrške.

²⁷ Boddy, J., Lausten, M., Backe-Hansen, E., & Gundersen, T. (2019). *Understanding the lives of care-experienced young people in Denmark, England and Norway: A cross-national documentary review*. VIVE – The Danish Center for Social Science Research.

Finska je jedna od zemalja sa najrazvijenijim socijalnim sistemima u Evropi i tradicionalno se smatra primjerom snažne države blagostanja. Međutim, kada je riječ o mladima koji napuštaju alternativnu brigu, finska iskustva otkrivaju složenu sliku u kojoj formalne mjere podrške nijesu uvijek dovoljne da neutralizuju rizike sa kojima se suočava ova populacija. Studija koja upoređuje Dansku, Finsku i Švedsku pokazuje da mladi izvan roditeljskog staranja u Finskoj i dalje imaju znatno povećan rizik da postanu dugoročno NEET, odnosno da ne budu uključeni ni u obrazovanje, ni u zaposlenje, ni u obuke. U Finskoj taj procenat dostiže trećinu u dobi od 21–23 godine, što je više nego u Danskoj i Švedskoj. Ovaj nalaz ukazuje na to da finški sistem, i pored kvalitetnih socijalnih davanja, ne uspijeva u potpunosti kompenzovati nedostatak stabilnih odraslih odnosa u životima mladih iz brige.

Istraživanje otkriva da su upravo odnosi sa značajnim odraslima, bilo u ulozi socijalnih radnika, nastavnika, udomitelja, školskih savjetnika ili profesionalaca u zajednici, presudni za uspješne ishode mladih. Iako Finska nema centralizovani formalni mentorski program specifično namijenjen mladima koji napuštaju brigu, studija jasno pokazuje da mladi koji su imali stabilnu odraslu osobu uz sebe imaju osjetno niži rizik da postanu dugoročno NEET. U praksi, ovi odnosi funkcionišu kao neformalno mentorstvo, odnosno kao stabilan izvor emocionalne sigurnosti, praktičnih savjeta i vodič kroz institucionalne i radne procese.

Kontekst finskog obrazovnog sistema dodatno naglašava važnost mentorstva. Iako Finska ima inkluzivnu infrastrukturu i široku dostupnost obrazovanja, prelazak iz škole u radni život predstavlja izazov za mlade bez roditeljske podrške. Studija ukazuje da se slabiji školski uspjeh i nedostatak veze sa odraslima koji pružaju podršku snažno povezuju sa siromašnijim ishodima na tržištu rada i povećanim rizikom socijalne isključenosti. Zbog toga upravo kontakt sa odraslim figurama, u ulozi nastavnika koji prepoznaju potencijal, socijalnog radnika koji prati napredak, udomitelja koji ostaje uključen i nakon punoljetstva ili profesionalca koji podržava razvoj radnih navika, postaje zaštitni mehanizam koji funkcioniše kao mentorski okvir, čak i bez formalne strukture.

Finski sistem postbrige omogućava mladima podršku do 25. godine, što predstavlja izuzetno važan pravni instrument. Međutim, studija naglašava da formalne mjere, poput finansijskih naknada ili smještajne podrške, ne mogu nadomjestiti ono što mladi najviše ističu kao presudno: kontinuitet odnosa sa barem jednom odraslom osobom kojoj vjeruju i koja ih prati u ključnim životnim odlukama. U praksi, ova odrasla osoba često je neko ko nije formalno označen kao mentor, ali ispunjava sve funkcije mentorstva: prati, osnažuje, daje povratnu informaciju, pomaže pri izlasku na tržište rada i podstiče obrazovne aspiracije.

U Finskoj sistemski izazovi nastaju upravo tamo gdje nema dovoljno prostora za izgradnju ovakvih odnosa. U poređenju sa Danskom i Švedskom, Finska ima više mladih iz brige koji prolaze kroz česta premještanja, što otežava izgradnju stabilnih odnosa sa odraslim figurama. Istovremeno, mladi iz urbanih sredina često izlaze u samostalnost sa slabijim mrežama podrške, što studija identifikuje kao ključni prediktor dugoročne NEET pozicije. U svim ovim primjerima, kontinuitet odnosa i prisustvo odrasle osobe koja vrši mentorsku funkciju predstavljaju element koji razlikuje uspješne od problematičnih tranzicija.

Posebno je značajno što studija²⁸ navodi da mladi iz brige u Finskoj postižu bolje ishode kada su njihove ključne odrasle figure uključene u razvoj njihovih obrazovnih i radnih planova, što je doslovno ono što formalni mentorski programi u drugim zemljama institucionalno omogućavaju. Ovaj nalaz pokazuje da Finska, iako nema formalizovan mentorski sistem, već sada koristi model koji se funkcionalno poklapa sa mentorstvom, ali mu nedostaje dosljednost i ujednačenost u praksi.

Pregled evropskih praksi jasno pokazuje da mentorstvo predstavlja jedan od najsnažnijih i najdosljednijih zaštitnih faktora u životima mladih koji napuštaju hraniteljske porodice i rezidencijalne ustanove. Iako se oblici mentorstva razlikuju između zemalja, od formalnih programa i nacionalno definisanih politika postbrige, do neformalnih odnosa sa pojedincima iz sistema ili zajednice, suština ostaje ista: mladima koji izlaze iz brige potrebna je stabilna, pouzdana i dugoročna odrasla osoba koja im pomaže da izgrade identitet, donose odluke i uspješno zakorače u svijet odraslih.

Primjeri Irske i Katalonije, Danske i Finske, kao i Kipra, pokazuju da mladi imaju najbolje ishode kada proces osamostaljivanja nije samo administrativni prelaz, već odnosno vođen put. Danska istraživanja pokazuju da su mladi s najstabilnijim ishodima upravo oni koji su imali odraslu osobu uz sebe tokom čitavog perioda osamostaljivanja, bez obzira da li je ta osoba djelovala formalno kao profesionalni radnik ili neformalno kao odrasla figura od povjerenja. Nordijske studije ukazuju da mentorstvo ublažava rizik od dugoročne nezaposlenosti i socijalne isključenosti, dok finski podaci potvrđuju da upravo prisustvo jednog stabilnog odnosa može značajno smanjiti vjerovatnoću da mladi postanu dugoročno NEET. Kiparski model postavlja dodatni naglasak na važnost mentorstva za djecu bez pratnje, pokazajući da bez ovakve podrške mladi ostaju u krugu emocionalne i socijalne ranjivosti, dok mentorski odnos predstavlja ključ prelaska iz institucionalne sigurnosti u autonomiju.

U svim kontekstima, mentorstvo se pokazuje kao mnogo više od savjeta ili tehničke pomoći. Ono mladima pruža emocionalnu sigurnost, podršku u razvoju životnih i socijalnih vještina, pristup mrežama i prilikama koje inače ne bi imali, kao i osjećaj da nisu sami u najvažnijoj i najizazovnijoj fazi svog života. Upravo zbog toga, mentorstvo postaje ne samo mehanizam podrške, nego suštinski dio ostvarivanja prava djeteta na razvoj, učešće i dostojanstven život.

Evropske prakse nedvosmisleno potvrđuju da kvalitet tranzicije iz brige zavisi od kvaliteta odnosa, a mentorstvo je najstabilniji i najefikasniji oblik tog odnosa. Ono povezuje institucionalnu brigu sa realnošću odraslog života, smanjuje rizik od marginalizacije i omogućava mladima da izgrade stabilnost i samopouzdanje u periodu obilježenom neizvjesnošću. Zbog toga, mentorstvo ne treba posmatrati kao dodatak sistemu, već kao njegov temelj, kao obavezni i neizostavni element zaštite djece i mladih koji napuštaju alternativnu brigu.

U tom smislu, evropsko iskustvo pruža jasan zaključak, a to je da nijedna tranzicija iz brige ne bi smjela da se odvija bez odrasle osobe koja prati, osnažuje i vodi mladog čovjeka. Mentorstvo je ključ uspješnog osamostaljivanja, a njegov razvoj i institucionalizacija predstavljaju prioritet svake države koja želi da osigura da djeca bez roditeljskog staranja imaju jednake šanse kao i njihovi vršnjaci.

28 Berlin, M., Kääriälä, A., Lausten, M., Andersson, G., & Brännström, L. (2021). *Long-term NEET among young adults with experience of out-of-home care: A comparative study of three Nordic countries*. *International Journal of Social Welfare*, 30, 266–279.

7. LOKALNI MODELI SOCIJALNIH USLUGA U DRŽAVAMA ČLANICAMA EU

U državama članicama Evropske unije lokalni sistemi socijalnih usluga prolaze kroz intenzivnu transformaciju, prelazeći sa tradicionalnih, reaktivnih i fragmentisanih modela zaštite na savremene, proaktivne i integrisane pristupe koji se zasnivaju na principima inkluzije, prevencije i intervencija zasnovanih na dokazima. Ovaj razvoj nije spontana evolucija, već rezultat dužeg procesa u kojem su evropske institucije, nacionalne vlade, stručne mreže i lokalne zajednice, uz podršku međunarodnih organizacija, usmjerile svoje napore ka stvaranju sistema koji djeci i porodicama omogućavaju pravovremenu, dostupnu i kvalitetnu podršku u zajednici. Zajednički imenitelj evropskih reformi jeste jasno definisan cilj: smanjiti zavisnost od institucionalne brige i osnažiti porodice, pojedince i zajednice da odgovore na izazove socijalne ranjivosti, uz maksimalno poštovanje ljudskih prava i najboljeg interesa djeteta.

Ovaj pomak je podstaknut čvrstim normativnim i strateškim okvirom EU i Vijeća Evrope. Dokumenti poput EU Strategije o pravima djeteta, Evropske garancije za djecu, Preporuka Komiteta ministara o djeci u alternativnoj brizi, kao i različitih smjernica o deinstitutionalizaciji i participaciji djece, daju jasne standarde za razvoj lokalnih servisa koji stavlja dijete i porodicu u centar sistema. Paralelno, EU fondovi, prvenstveno ESF+ i ERDF, omogućavaju državama i lokalnim samoupravama da ove standarde pretoče u praktična, održiva rješenja kroz finansiranje usluga u zajednici, podršku porodici i modernizaciju profesionalnih kapaciteta. Dodatnu vrijednost predstavlja uloga evropskih mreža kao što je European Social Network (ESN), koje kroz razmjenu iskustava, komparativne analize i primjere dobre prakse pomažu lokalnim akterima da razvijaju sopstvene modele u skladu sa evropskim trendovima.

Lokalni sistemi u EU sve više funkcionišu kao integrisani ekosistemi podrške, gdje socijalne, zdravstvene, obrazovne i stambene politike djeluju sinhrono i međusobno povezano. Usluge se premještaju bliže korisnicima, izvode se u prirodnom okruženju djeteta i porodice, i oslanjaju se na multidisciplinarne timove, kontinuirane procjene potreba i individualizovane planove podrške. Ovakav pristup naročito je važan za djecu i mlade koji se nalaze u najranjivijim situacijama, posebno za one koji odrastaju bez adekvatnog roditeljskog staranja, u hraniteljstvu ili u porodicama pogođenim siromaštvom i socijalnim rizicima.

Upravo zbog toga u ovom poglavlju fokus je stavljen na dvije ključne grupe koje su u centru evropskih i međunarodnih reformi, ali i u samom središtu potreba Crne Gore: djecu i mlade uzrasta 15–21 koji ulaze, borave ili izlaze iz sistema socijalne zaštite, te porodice u riziku, posebno one koje žive u ruralnim sredinama, u uslovima niskih prihoda, ograničenog pristupa pravima i slabih lokalnih servisa. Evropska iskustva pokazuju da lokalne politike imaju presudnu ulogu u sprječavanju institucionalizacije, očuvanju porodičnog jedinstva, osnaživanju ranjivih porodica i stvaranju stabilne tranzicije ka odraslotu za mlade bez roditeljskog staranja.

Analiza lokalnih modela u državama članicama EU u ovom poglavlju ima za cilj da predstavi ključne strukturne elemente, operativne modele i mehanizme upravljanja koji su se pokazali uspješnim, kako bi poslužili kao okvir za prilagođavanje i primjenu u Crnoj Gori. Preuzimanje najboljih evropskih praksi, uz njihovo pažljivo usklađivanje sa lokalnim kontekstom, postojećim kapacitetima i specifičnim potrebama mladih i porodica, predstavlja važan korak ka izgradnji modernog, inkluzivnog i održivog sistema socijalne i dječje zaštite u zemlji.

7.1. Organizacione strukture i razvoj usluga u zajednici

Savremena evropska praksa lokalnih socijalnih usluga zasniva se na decentralizovanim, intersektorskim strukturama koje povezuju socijalnu zaštitu, obrazovanje, zdravstvo, stanovanje i zapošljavanje u jedinstvene lance podrške, bliske korisniku. Usluge u zajednici se razvijaju po principu “najbližeg efektivnog nivoa” – modularne, mobilne timove, kućne i porodične servise, dnevne centre, “one-stop” lokalne punktove, mentorsku podršku mladima, servise za mentalno zdravlje adolescenata i integrisane omladinske servise. Ovakav dizajn omogućava ranu identifikaciju rizika, brzu pomoć porodicama, preraspoređivanje resursa od ustanova ka zajednici i individualne planove podrške za djecu i mlade koji izlaze iz sistema brige (care leavers).

Uloga zajedničkih evropskih standarda je presudna: Vijeće Evrope u preporukama o alternativnoj brizi naglašava da su porodični i zajednički oblici zaštite u pravilu superiorni institucionalnom smještaju, te da se lokalne usluge moraju graditi na individualnoj procjeni, uvažavanju mišljenja djeteta i pristupu “najboljeg interesa” pri svakoj odluci o plasmanu, uključujući kratkotrajne krizne smještaje i tranzicijsku podršku pri izlasku iz brige. U paraleli, evropske smjernice za tranziciju sa institucija na zajednicu (Common European Guidelines)²⁹ daju operativne korake za lokalno planiranje: mapiranje potreba, procjenu kapaciteta servisa, plan zatvaranja ustanova, razvoj hraniteljstva i malih porodičnih domova, preraspodjelu budžeta i postavljanje indikatora kvaliteta i ishoda. EU finansiranja (ESF+/ERDF) dodatno podupiru “negrativne” mjere (ljudi i usluge umjesto zidova), sa eksplicitnom zabranom korišćenja sredstava za projekte koji doprinose segregaciji – ključna lekcija iz prakse zemalja koje su uspješno smanjile institucionalni smještaj djece (npr. Bugarska).³⁰

Eurochild i UNICEF su, kroz projekat **DataCare** i operativne pilot-modele, naglasili da lokalni sistemi napreduju kada mjerejte ono što je najvažnije: udio djece u porodičnoj naspram institucionalne brige, razloge plasiranja i ishode nakon izlaska iz brige. Premda EU ne propisuje jedinstveni indikator, uvođenje uporedivih lokalnih pokazatelja pomaže da se deinstitutionalizacija ne zaustavi na “premještanju”, već da dovede do stvarnog poboljšanja kvaliteta života djece i mladih.³¹

7.2. Uloga lokalnih samouprava u planiranju, finansiranju i koordinaciji

Uveliko je prihvaćeno stanovište da ulaganje u institucionalnu brigu predstavlja lošu javnu politiku. Razlog za to je što javna sredstva odlaze na usluge za koje je dokazano da postižu slabe rezultate za osobe kojima su namijenjene. **Sistemi samostalnog života i života uz podršku u**

²⁹ Zajedničke evropske smjernice za tranziciju sa institucionalne na brigu zasnovanu na zajednici i Alat za korišćenje evropskih fondova za tranziciju sa institucionalne na brigu zasnovanu na zajednici dostupni su na engleskom i na brojnim drugim jezicima na stranici <https://deinstitutionalisationguide.eu/>

³⁰ UNICEF, Children in alternative care: Comparable statistics to monitor progress on deinstitutionalisation across the European Union, dostupno na: <https://eurochild.org/uploads/2021/12/Children-in-alternative-care-Comparable-statistics-to-monitor-progress-on-DI-across-the-EU.pdf>

³¹ COE, Strategy for the Rights of the Child (2022-2027), dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/children/strategy-for-the-rights-of-the-child>

zajednici, kada su pravilno uspostavljeni i vođeni, daju znatno bolje rezultate za korisnike: unaprijeđeni kvalitet života, bolje zdravlje i mogućnost društvenog doprinosa. Ulaganje u takve usluge stoga predstavlja racionalnije i efikasnije korišćenje novca poreskih obveznika.

Kada je riječ o djeci, ulaganje u usluge poput rane intervencije, podrške porodici, reintegracije i visokokvalitetne alternativne brige može spriječiti negativne ishode kao što su rano napuštanje školovanja, nezaposlenost, beskućništvo, zavisnosti, antisocijalno ponašanje i kriminalitet. Osim pozitivnog dugoročnog uticaja na život djece, koji bi trebalo da bude primarni motiv, takve usluge dugoročno donose i značajne uštede u javnim finansijama.

Uprkos dokazima koji pokazuju da modeli brige i podrške u zajednici nijesu nužno skuplji od institucionalne brige, kada se porede na osnovu sličnih potreba korisnika i uporedivog kvaliteta usluga³², države institucionalnu brigu i dalje u velikoj mjeri smatraju jeftinijom opcijom, posebno kada se radi o osobama sa složenim potrebama koje mogu zahtijevati 24-časovnu podršku.

Veliko komparativno izvještavanje o napretku u prelasku na život u zajednici u Evropskoj uniji³³ pokazuje da u devet zemalja raste nivo izdvajanja za institucionalnu brigu. Takođe je utvrđeno da neke zemlje i dalje izdvajaju značajna sredstva za modernizaciju ili proširenje postojećih rezidencijalnih ustanova. Neki od ovih projekata renoviranja usmjereni su na poboljšanje standarda pristupačnosti i kvaliteta njege u postojećim institucijama, kao i na povećanje njihovog kapaciteta usljed rasta lista čekanja.³⁴

Jedna evropska studija koja se bavila rezultatima i troškovima deinstitutionalizacije i života u zajednici ustanovila je da u 16 od 25 zemalja za koje postoje podaci države i dalje finansijski podržavaju institucije sa kapacitetom većim od 100 korisnika. U 21 zemlji državna sredstva se koriste za podršku institucijama sa kapacitetom većim od 30 korisnika. Pored toga, postoje brojni dokazi da se i sredstva Evropske unije koriste na sličan način, za renoviranje ili izgradnju novih institucija.

Studija pod nazivom „*Jedan od susjeda – Ocjena finansijske isplativosti stambenog zbrinjavanja u zajednici*“³⁵ proučavala je finansijsku opravdanost zatvaranja institucija u Finskoj. U okviru istraživanja upoređivani su troškovi života i usluga za osobe sa intelektualnim smetnjama u institucijama i u zajednici. Osim toga, analizirani su kvalitativni efekti preseljenja na živote korisnika i članova njihovih porodica.

Studija je zaključila da je podrška u zajednici približno 7% skuplja od institucionalne brige. Iako su troškovi stanovanja i osnovne njege u zajednici bili niži od troškova istih usluga u institucionalnoj brizi, ukupni troškovi podrške u zajednici porasli su zbog korišćenja dodatnih usluga koje nijesu dio samog stambenog smještaja. U institucijama su ti troškovi bili „uključeni“ u jedinstvenu dnevnu cijenu smještaja.

Što se tiče kvalitativnih nalaza, gotovo svi članovi porodica naveli su značajno poboljšanje kvaliteta života korisnika nakon izlaska iz institucija. Uočena su poboljšanja zdravstvenog stanja, poput smanjenja hospitalizacija, smirenijeg ponašanja ili smanjene potrebe za lijekovima. **Jedna od najvažnijih promjena odnosila se na društvene odnose: interakcija između korisnika i njihovih porodica, ali i članova porodica sa osobljem servisa u zajednici, postala je mnogo aktivnija i intenzivnija.**

32 DECLOC Report, str. 97

33 Townsley, R. et. al. op. cit., str. 22

34 Ibid.

35 Sillanpää, V. (2010), One of the Neighbours – Evaluating cost-effectiveness in community-based housing, Finland.

Studija zaključuje da pozitivni efekti života u zajednici daleko nadmašuju marginalno povećanje troškova podrške. To pokazuje da je podrška u zajednici uopšteno isplativija od institucionalne brige.

Na osnovu ovih nalaza, može se zaključiti da lokalne zajednice imaju ključnu ulogu u uspješnom prelasku sa institucionalnog na zajednički model brige. One su najbliže stvarnim potrebama korisnika i najbolje razumiju kontekst u kojem djeca, mladi i odrasli u riziku žive. Lokalne strukture, poput centara za socijalni rad, zdravstvenih ustanova, škola i lokalnih servisnih mreža, posjeduju najveći potencijal za pružanje personalizovane podrške, rane intervencije i različitih oblika usluga koje čuvaju porodične veze i sprječavaju institucionalizaciju. U lokalnim zajednicama se stvara prirodno okruženje koje utiče na reintegraciju korisnika nakon izlaska iz institucija i omogućava uspostavljanje stabilnijih odnosa sa porodicom, komšijama, servisima i profesionalcima.

Izazovi koji se odnose na nešto veće početne troškove zajedničkog stanovanja ne smiju zasjeniti činjenicu da lokalni servisi generišu dugoročne društvene i ekonomske uštede. Kada se kvalitet života korisnika poboljša, smanjuju se potrebe za intenzivnim oblicima zdravstvene i socijalne zaštite, uključujući hitne intervencije, dugotrajne hospitalizacije, kriminalitet i dodatne socijalne troškove. Lokalna zajednica, kroz dobro organizovane servise podrške, djeluje preventivno i smanjuje teret na specijalizovane i skupe segmente sistema. Time lokalni nivoi vlasti postaju ključni nosioci održivog i efikasnog modela brige koji poštuje dostojanstvo korisnika i omogućava im da žive uključeno, zdravo i osnaženo.

U kontekstu deinstitucionalizacije, **lokalne zajednice predstavljaju osnovu na kojoj se zasniva uspješan sistem podrške: one čine prostor gdje se kreiraju značajne promjene, gdje se razvijaju novi servisi, gdje se najbrže prepoznaju potrebe i gdje se postavljaju temelji za dugoročne društvene koristi.**

S tim u vezi, lokalne samouprave trebaju da budu nosioci planiranja, finansiranja i koordinacije socijalnih usluga, jer upravo lokalna razina najbrže uočava promjene i potrebe djece, mladih i porodica u riziku. Evropska garancija za djecu traži od država da uključe djecu u alternativnoj brizi među prioritetne grupe i da uklone finansijske i nefinansijske barijere pristupu obrazovanju, zdravlju, najmanje jednom obroku dnevno u školi i stanovanju – u praksi, ovo znači da opštine i gradovi moraju planirati integrisane linije podrške koje “presijecaju” sektor-ske granice i prate put korisnika kroz sistem.

ESN, kao mreža lokalnih javnih servisa, pokazuje da gradovi i regije koji uspješno modernizuju socijalne usluge rade tri stvari: **uvode person-centred pristup (jedinstveni plan podrške za dijete/mladu osobu), postavljaju čvrste mehanizme intersektorske koordinacije (npr. zajedničke komisije socijalne zaštite, obrazovanja i zdravstva sa jasnim protokolima razmjene podataka i upućivanja), te diversifikuju izvore finansiranja (lokalni budžeti + nacionalni transferi + EU projekti) uz transparentne kriterijume raspodjele i praćenja učinka.** Eurofound dodatno ukazuje da su lokalne administracije nakon pandemije prilagodile modele pružanja usluga, osnažile digitalne kanale i “front-door” prijem korisnika, te uvele hibridne modele koordinacije kako bi se ubrzala podrška porodicama u riziku – naročito u ruralnim sredinama gdje je pristup uslugama otežan.

Za djecu i mlade bez roditeljskog staranja, iz hraniteljskih porodica ili porodica u riziku od siromaštva, lokalna samouprava preuzima ključne funkcije: razvoj i finansiranje hraniteljstva i

malih porodičnih domova; uspostavljanje dnevnih servisa i punktova za roditeljstvo; stambene intervencije (npr. prioritetni najam, subvencije) radi sprečavanja razdvajanja djece iz “socijalnih” razloga; “leaving care” programe za adolescente (15–21) sa mentorstvom, stambenom i zapošljavanjem; te ciljane servise za mentalno zdravlje adolescenata u zajednici, posebno za mlade iz ruralnih sredina i sa slabim pristupom pravima i servisima.

U Luksemburgu, jedinica za procjenu i upućivanje pri organizaciji koja obezbjeđuje dugotrajnu njegu organizuje informativne večeri za ljekare opšte prakse (porodične ljekare), pedijatre i druge zdravstvene stručnjake, sa ciljem podizanja svijesti o postojećim uslugama i mjerama podrške. Takođe dijele i informativne letke. Pedijatri ili ljekari specijalisti imaju važnu ulogu u informisanju roditelja da dijete ima određenu poteškoću, upućujući porodice na specijalizovane usluge i savjetujući ih da podnesu zahtjev za ostvarivanje prava iz sistema dugotrajne njege.

Porodični ljekari su odgovorni za redovne zdravstvene preglede tokom prvih godina djetetovog života, pa je od ključne važnosti da ovi zdravstveni stručnjaci prepoznaju potrebe porodičnih njegovatelja i upute ih na odgovarajuće servise i oblike podrške.

8. KLJUČNI NALAZI I SISTEMSKE PRAZNINE

Analiza sprovedena u okviru ovog dokumenta obuhvatila je demografski i institucionalni okvir brige o mladima bez roditeljskog staranja u Crnoj Gori, postojeći zakonski i strateški okvir, mogućnosti zapošljavanja, međunarodni pravni okvir, kao i evropske modele tranzicione podrške. Na osnovu prikupljenih i analiziranih podataka moguće je identifikovati šest ključnih sistemskih praznina koje oblikuju položaj mladih u procesu tranzicije iz sistema brige u samostalan život. Iako je u prethodnim godinama ostvaren značajan napredak u reformi sistema socijalne i dječje zaštite, analiza pokazuje da upravo period osamostaljivanja ostaje najslabije razvijen segment postojećeg sistema podrške. Uočene praznine ne predstavljaju samo izazove sa kojima se mladi suočavaju nakon izlaska iz sistema brige, već ukazuju i na oblasti u kojima je potrebno usmjeriti buduće reformske procese i razvoj javnih politika.

1

Sistem prepoznaje problem, ali ne prati ishode

Crna Gora raspolaže relativno razvijenim normativnim okvirom u oblasti socijalne i dječje zaštite. Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti prepoznaje mlade koji su bili bez roditeljskog staranja kao posebnu kategoriju korisnika, dok Strategija razvoja sistema socijalne i dječje zaštite 2025–2028 postavlja ambiciozne ciljeve u oblasti deinstitutionalizacije, razvoja usluga u zajednici i unapređenja kvaliteta podrške. Međutim, analiza pokazuje da između normativnih rješenja i stvarnih životnih ishoda mladih postoji značajan jaz.

Sistem trenutno ne raspolaže mehanizmom koji omogućava kontinuirano praćenje položaja mladih nakon izlaska iz institucionalne ili alternativne brige. Ne postoje javno dostupni i sistematizovani podaci o tome koliko bivših korisnika sistema završava obrazovanje, koliko ih pronalazi zaposlenje, ostvaruje stambenu sigurnost ili nastavlja samostalan život bez potrebe za dodatnim intervencijama. Posljedično, nije moguće pouzdano procijeniti dugoročne efekte postojećih mjera niti planirati buduće intervencije na osnovu mjerljivih rezultata.

Iako Izvještaj o realizaciji Akcionog plana Strategije pokazuje visok stepen realizacije planiranih aktivnosti, ti podaci govore o stepenu sprovedenih reformskih procesa, a ne o njihovom uticaju na kvalitet života korisnika. Uspostavljanje sistema praćenja ishoda tranzicije predstavlja zato jedan od osnovnih preduslova za razvoj politika zasnovanih na dokazima.

2

Podrška se prekida upravo kada je najpotrebnija

Jedan od najznačajnijih nalaza međunarodnih istraživanja predstavljenih u ovoj analizi jeste da period neposredno nakon izlaska iz sistema brige predstavlja fazu najveće ranjivosti mladih. Upravo tada dolazi do povećanog rizika od nezaposlenosti, stambene nesigurnosti, prekida obrazovanja, problema mentalnog zdravlja i socijalne isključenosti. Iako crnogorski pravni okvir omogućava određene oblike podrške i nakon punoljetstva, analiza pokazuje da ona u praksi nije dovoljno razvijena niti ujednačeno dostupna svim mladima.

Postojeće usluge uglavnom su usmjerene na period boravka u sistemu brige, dok podrška nakon izlaska često zavisi od kapaciteta pojedinačnih centara za socijalni rad ili angažmana stručnih radnika. Iskustva država članica EU jasno pokazuju da tranzicija nije jednokratni događaj, već višegodišnji proces. Primjeri Norveške, Finske i drugih evropskih država potvrđuju da produžena aftercare podrška doprinosi većoj zaposlenosti, stabilnijem stanovanju i boljoj socijalnoj uključenosti mladih.

3

Mladi iz sistema brige ostaju nedovoljno vidljivi u politikama zapošljavanja

Analiza dostupnih programa zapošljavanja pokazuje da mladi bez roditeljskog staranja formalno imaju pristup svim postojećim aktivnim mjerama tržišta rada, uključujući programe Zavoda za zapošljavanje, Garanciju za mlade i programe stručnog osposobljavanja. Međutim, nijedna od ovih mjera ne prepoznaje ih kao posebnu ciljnu grupu čiji položaj zahtijeva dodatnu podršku i prilagođene mehanizme uključivanja. Za razliku od svojih vršnjaka koji u proces zapošljavanja ulaze uz podršku porodice, mladi iz sistema brige često nemaju razvijenu mrežu socijalnih kontakata, prethodno radno iskustvo niti osobu koja ih može usmjeravati kroz prve korake na tržištu rada. Nalazi istraživanja MASTER-a dodatno potvrđuju ovaj problem većina mladih smatra da osobe koje napuštaju sistem socijalne zaštite nijesu dovoljno informisane o mogućnostima zapošljavanja, a izazov nije isključivo nedostatak programa, već i njihova ograničena dostupnost i prilagođenost potrebama ove grupe.

4

Stanovanje ostaje neriješeno strukturno pitanje

Stambena sigurnost predstavlja jedan od osnovnih preduslova uspješne tranzicije u samostalan život. Za mlade koji napuštaju sistem brige upravo ovo pitanje često postaje najveći izazov. Bez porodične podrške, finansijskih sredstava i sigurnosne mreže na koju se mogu osloniti, oni se suočavaju sa potrebom da samostalno riješe stambeno pitanje u trenutku kada započinju profesionalni i društveni život.

Analiza pokazuje da postojeći sistem ne nudi dovoljno razvijene modele podržanog stanovanja niti dugoročnije oblike stambene podrške koji bi omogućili postepenu tranziciju ka potpunoj samostalnosti. Iskustva evropskih država pokazuju da tranzicione stambene jedinice i modeli poput Housing First for Youth predstavljaju efikasne mehanizme za smanjenje rizika od beskućništva i da stanovanje treba posmatrati kao sastavni dio tranzicione podrške, a ne kao individualni problem.

5

Koordinacija između institucija ostaje nedovoljno razvijena

Sistem podrške mladima bez roditeljskog staranja podrazumijeva saradnju brojnih aktera centara za socijalni rad, Doma Mladost, Zavoda za zapošljavanje, obrazovnih i zdravstvenih ustanova, lokalnih samouprava i organizacija civilnog društva. Međutim, analiza pokazuje da saradnja između ovih institucija još uvijek nije dovoljno sistematizovana niti zasnovana na jasno definisanim mehanizmima koordinacije.

U praksi se saradnja često ostvaruje zahvaljujući individualnom angažmanu stručnih radnika, umjesto kroz standardizovane procedure koje bi garantovale kontinuitet podrške svim mladima bez obzira na mjesto stanovanja ili lokalne kapacitete. Razvoj formalnih mehanizama saradnje predstavlja jedan od ključnih preduslova za izgradnju funkcionalnog sistema tranzicione podrške u Crnoj Gori.

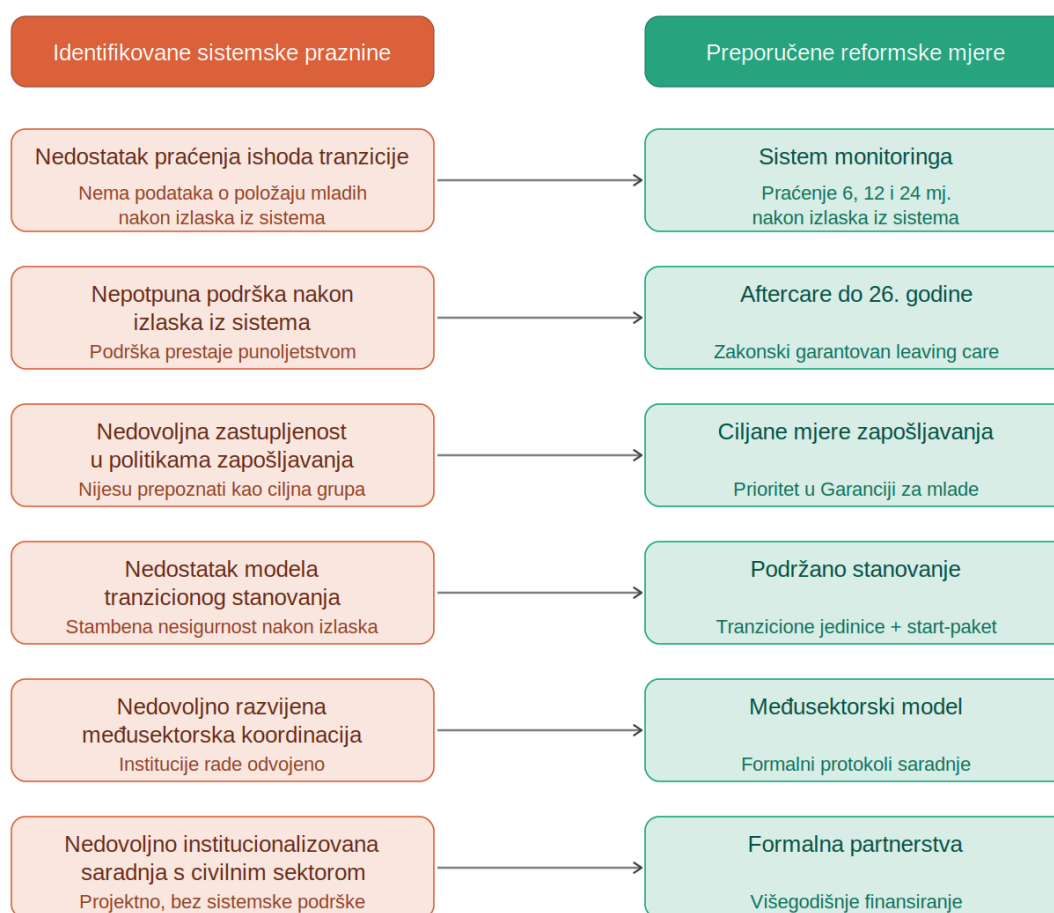
NVO sektor popunjava praznine bez systemske podrške

Organizacije civilnog društva imaju važnu ulogu u razvoju usluga namijenjenih mladima bez roditeljskog staranja. Kroz mentorski rad, psihosocijalnu podršku, programe zapošljavanja, istraživanja i zagovaranje javnih politika, one dopunjuju postojeći institucionalni sistem i odgovaraju na potrebe koje još uvijek nijesu obuhvaćene redovnim javnim uslugama.

Međutim, najveći dio ovih aktivnosti realizuje se kroz projektno finansiranje, koje po svojoj prirodi nije dugoročno niti može obezbijediti kontinuitet podrške. Iskustva evropskih država pokazuju da najbolji rezultati nastaju kada institucije i organizacije civilnog društva djeluju kao ravnopravni partneri, sa jasno definisanim ulogama i stabilnim modelima finansiranja. Crna Gora raspolaže aktivnim i stručnim civilnim sektorom, ali postoji značajan prostor za njegovo snažnije systemsko uključivanje u tranzicionu podršku.

Analiza pokazuje da izazovi sa kojima se suočavaju mladi bez roditeljskog staranja nijesu posljedica jednog izolovanog nedostatka, već međusobno povezanih systemskih praznina koje prate njihov prelazak iz sistema brige u samostalan život. Iako je Crna Gora u prethodnim godinama ostvarila značajan napredak u unapređenju zakonodavnog okvira, razvoju usluga u zajednici i procesu deinstitutionalizacije, tranziciona podrška još uvijek nije razvijena kao cjelovit i koordinisan sistem koji mladima obezbjeđuje kontinuitet podrške u najosjetljivijem periodu njihovog života.

Istovremeno, analiza ukazuje da postoje čvrste pretpostavke za unapređenje postojećeg sistema. Postojeći normativni okvir, reformski procesi, iskustva institucija, aktivna uloga organizacija civilnog društva, kao i brojni primjeri dobre prakse iz država članica Evropske unije, predstavljaju kvalitetnu osnovu za razvoj održivog modela tranzicione podrške prilagođenog crnogorskom kontekstu. Ključni izazov u narednom periodu neće biti stvaranje potpuno novih mehanizama, već povezivanje postojećih resursa u funkcionalan, međusektorski sistem koji će mladima omogućiti sigurniji prelazak u samostalan život.

Slika 1. Veza između identifikovanih sistemskih praznina i preporučenih pravaca unapređenja tranzicione podrške mladima bez roditeljskog staranja u Crnoj Gori. Izvor: obrada autora na osnovu nalaza analize.

9. PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE TRANZICIONE PODRŠKE MLADIMA BEZ RODITELJSKOG STARANJA U CRNOJ GORI

Polazeći od ključnih nalaza i sistemskih praznina identifikovanih u ovoj analizi, preporuke koje slijede usmjerene su na unapređenje zakonodavnog okvira, razvoj održivih usluga u zajednici, jačanje socio-ekonomske uključenosti mladih i unapređenje upravljanja sistemom tranzicione podrške. Njihov cilj nije uvođenje potpuno novih mehanizama, već povezivanje postojećih resursa i institucija u funkcionalan sistem koji će mladima bez roditeljskog staranja omogućiti sigurniji i postepeniji prelazak u samostalan život. Predložene preporuke zasnovane su na međunarodnim standardima, iskustvima država članica Evropske unije, nalazima analize postojećeg sistema u Crnoj Gori i potrebama koje su prepoznate kroz istraživanje. Njihova primjena zahtijeva međusektorsku saradnju, jasno definisane nadležnosti, održivo finansiranje i kontinuirano praćenje rezultata.

I. JAČANJE ZAKONODAVNOG I INSTITUCIONALNOG OKVIRA TRANZICIONE PODRŠKE

Uspostavljanje zakonski garantovane podrške nakon izlaska iz sistema brige

Crnogorski zakonski okvir formalno omogućava produžetak podrške mladima koji napuštaju sistem brige, ali ova mogućnost u praksi ostaje nedovoljno iskorišćena i neravnomjerno dostupna, zavisna od kapaciteta lokalnih centara za socijalni rad, a ne od stvarnih potreba mladih. Rezultat je da podrška de facto prestaje punoljetstvom, upravo u periodu koji međunarodna istraživanja i evropske prakse jednoglasno označavaju kao najkritičniji u životima ovih mladih. Iskustva Norveške, Irske i Finske potvrđuju da je zakonski uređena i dugoročno garantovana tranziciona podrška jedan od ključnih faktora uspješnog osamostaljivanja. Zbog toga je potrebno unaprijediti postojeći normativni okvir kroz jasno definisanje prava mladih nakon izlaska iz sistema brige i obaveza institucija koje učestvuju u njihovoj podršci.

PREPORUČENA MJERA

Izmjenama Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti uspostaviti jedinstven model tranzicione (leaving care) podrške kojim bi se svim mladima garantovala dostupnost osnovnih usluga najmanje do navršene 26. godine života, u skladu sa individualnim potrebama. Minimalni paket podrške treba da obuhvati: savjetodavne usluge, mentorstvo, psihosocijalnu podršku, podršku pri zapošljavanju i rješavanju stambenog pitanja, kao i mogućnost intervencije u kriznim situacijama. Uz zakonske izmjene, neophodno je obezbijediti odgovarajuće finansijske i institucionalne kapacitete kako bi pravo na tranzicionu podršku bilo jednako dostupno svim mladima, bez obzira na mjesto stanovanja ili lokalne resurse.

Formalizacija tranzicionog planiranja i uvođenje instituta ličnog savjetnika

Priprema mladih za samostalan život treba da predstavlja postepen i planski proces koji započinje znatno prije napuštanja sistema brige. Iako važeći propisi predviđaju izradu plana osamostaljenja, analiza pokazuje da njegova primjena nije ujednačena, niti postoje jasno definisani standardi koji bi obezbijedili da ovaj dokument bude stvarni instrument pripreme za samostalni život. Evropske prakse pokazuju da uspješne tranzicije nijesu rezultat pojedinačnih intervencija, već kontinuirane podrške jedne odgovorne osobe koja koordinira cijeli proces i predstavlja stabilan oslonac mladima tokom prelaska u odraslo doba. Upravo zato veliki broj evropskih sistema razvija institut ličnog savjetnika ili koordinatora tranzicije.

PREPORUČENA MJERA

Uvesti obavezni individualni plan tranzicije koji bi se izrađivao najkasnije od 15. godine života i redovno ažurirao do završetka procesa osamostaljivanja. Plan treba da obuhvati: obrazovanje, profesionalni razvoj, sticanje životnih vještina, zdravstvenu i psihološku podršku, rješavanje stambenog pitanja, finansijsko planiranje i uključivanje u lokalnu zajednicu. Uz svaki individualni plan potrebno je imenovati ličnog savjetnika koji bi bio odgovoran za koordinaciju svih aktivnosti i predstavljao glavnu kontakt osobu tokom boravka u sistemu i u prvim godinama nakon izlaska. Njegova uloga bila bi savjetodavna, koordinaciona i mentorska sa obavezom redovnog praćenja realizacije plana i povezivanja mladih sa institucijama i uslugama koje su im potrebne.

OČEKIVANI EFEKAT

Primjenom ovih preporuka uspostavio bi se jedinstven i predvidiv sistem tranzicije podrške u kojem bi svaki mladi čovjek imao jasno definisana prava, individualni plan osamostaljivanja i kontinuiranu stručnu podršku tokom cijelog procesa prelaska iz sistema brige u samostalan život. Time bi se značajno smanjile razlike u dostupnosti usluga među lokalnim zajednicama i stvorili uslovi za razvoj održivog sistema zasnovanog na jednakim mogućnostima za sve mlade.

II. RAZVOJ USLUGA KOJE OMogućAVAJU SIGURNU TRANZICIJU U SAMOSTALAN ŽIVOT

Razvoj modela podržanog stanovanja

Sigurno i stabilno stanovanje predstavlja osnovni preduslov uspješnog osamostaljivanja mladih bez roditeljskog staranja. Analiza je pokazala da mladi nakon izlaska iz sistema brige najčešće nemaju porodičnu mrežu podrške na koju se mogu osloniti, niti raspolažu finansijskim sredstvima potrebnim za samostalno rješavanje stambenog pitanja. U takvim okolnostima povećava se rizik od stambene nesigurnosti, prekida obrazovanja, dugotrajne nezaposlenosti i socijalne isključenosti. Evropska iskustva pokazuju da uspješni sistemi tranzicije podrške pitanje stanovanja ne posmatraju kao individualnu odgovornost mladih, već kao sastavni dio procesa osamostaljivanja. Modeli tranzicionih stanova, podržanog stanovanja i programi poput Housing First for Youth potvrđuju da mladi ostvaruju znatno bolje ishode kada imaju obezbijeđen siguran smještaj tokom prvih godina samostalnog života.

PREPORUČENA MJERA

Razviti nacionalni model podržanog stanovanja namijenjen mladima koji napuštaju sistem brige, kroz uspostavljanje tranzicionih stambenih jedinica u kojima bi mladi boravili u periodu od jedne do dvije godine uz kontinuiranu stručnu podršku. Paralelno razviti mehanizme subvencionisanja zakupa stanova, finansijske pomoći za pokrivanje početnih troškova stanovanja i start-paket koji pokriva osnovu za početak samostalnog života. Posebnu pažnju posvetiti razvoju partnerstava između države, lokalnih samouprava i organizacija civilnog društva, te mogućnostima sufinansiranja kroz ESF+ instrumente.

Institucionalizacija mentorstva kao standardne usluge tranzicione podrške

Jedan od najdosljednijih nalaza međunarodnih istraživanja jeste da kvalitetan mentorski odnos predstavlja jedan od najvažnijih zaštitnih faktora tokom tranzicije. Bez obzira na razlike među nacionalnim sistemima socijalne zaštite, evropske prakse pokazuju da mladi koji imaju podršku stabilne i dostupne odrasle osobe ostvaruju bolje obrazovne rezultate, lakše pronalaze zaposlenje i uspješnije prevazilaze izazove samostalnog života. U crnogorskom sistemu mentorstvo još uvijek nije razvijeno kao standardna usluga, već uglavnom zavisi od projektnih aktivnosti organizacija civilnog društva ili individualnog angažmana stručnih radnika. Takav pristup ograničava njegovu dostupnost i onemogućava kontinuitet podrške svim mladima kojima je ona potrebna.

PREPORUČENA MJERA

Uspostaviti nacionalni program mentorstva koji bi započinjao tokom posljednje godine boravka u sistemu i nastavljao se najmanje dvije godine nakon izlaska. Program treba da uključi stručne mentore iz sistema socijalne zaštite, obrazovanja i zapošljavanja, ali i predstavnike privrede, lokalne zajednice i organizacija civilnog društva. Posebnu vrijednost predstavlja uključivanje mladih koji su već uspješno prošli proces tranzicije kao vršnjačkih mentora. Neophodno je razviti jedinstvenu metodologiju rada, sistem obuke i supervizije mentora, kao i mehanizme redovne evaluacije rezultata.

Osiguravanje dostupne psihosocijalne i mentalno-zdravstvene podrške

Proces osamostaljivanja za mlade bez roditeljskog staranja predstavlja ne samo administrativni i socio-ekonomski, već i značajan emocionalni i psihološki izazov. Brojna međunarodna istraživanja potvrđuju da mladi koji napuštaju sistem brige češće od svojih vršnjaka imaju iskustva traume, gubitka i dugotrajnog stresa, što može značajno uticati na njihovu sposobnost donošenja odluka, zapošljavanja i uspostavljanja stabilnih društvenih odnosa. Analiza pokazuje da psihološka podrška u Crnoj Gori još uvijek nije sistemski integrisana u proces tranzicije, već je njen dostupnost uglavnom uslovljena lokalnim kapacitetima ili projektnim aktivnostima organizacija civilnog društva.

PREPORUČENA MJERA

Psihosocijalnu podršku učiniti sastavnim dijelom standardnog modela tranzicione podrške, kroz obezbjeđivanje besplatnog i pravovremenog pristupa individualnom i grupnom savjetovanju, psihološkoj pomoći i programima razvoja emocionalne otpornosti. Posebnu pažnju posvetiti dostupnosti ovih usluga mladima u manjim opštinama i ruralnim sredinama, uključujući razvoj digitalnih i onlajn oblika savjetodavne podrške. Jačati kapacitete stručnih radnika u sistemu socijalne zaštite za prepoznavanje i pravovremeno reagovanje na potrebe mladih u oblasti mentalnog zdravlja.

OČEKIVANI EFEKAT

Razvojem podržanog stanovanja, institucionalizacijom mentorstva i unapređenjem psihosocijalne podrške stvorili bi se uslovi za uspostavljanje cjelovitog sistema usluga koji mladima omogućava sigurniju tranziciju u samostalan život. Takav pristup doprinio bi smanjenju rizika od beskućništva, socijalne isključenosti i problema mentalnog zdravlja, istovremeno jačajući kapacitete mladih za samostalno funkcionisanje i aktivno uključivanje u zajednicu.

III. UNAPREĐENJE OBRAZOVANJA, RAZVOJA KOMPETENCIJA I EKONOMSKE UKLJUČENOSTI

Jačanje obrazovne podrške i razvoja kompetencija za samostalan život

Obrazovanje predstavlja jedan od najvažnijih zaštitnih faktora u procesu osamostaljivanja. Analiza pokazuje da značajan broj mladih napušta sistem brige sa nižim nivoom obrazovanja i manjim brojem praktičnih kompetencija u odnosu na svoje vršnjake. Pored stručnih kvalifikacija, mladima su neophodne i kompetencije za samostalan život, finansijska pismenost, upravljanje budžetom, digitalne vještine i sposobnost samostalnog ostvarivanja prava pred institucijama.

PREPORUČENA MJERA

Razviti integrisani program obrazovne podrške koji objedinjuje formalno obrazovanje, neformalno učenje i razvoj životnih kompetencija. Takav program treba da uključi stipendije za nastavak školovanja, vaučere za akreditovane programe neformalnog obrazovanja, kao i radionice iz oblasti finansijske pismenosti, digitalnih kompetencija i upravljanja svakodnevnim životnim obavezama. Jačati saradnju između obrazovnih ustanova, centara za socijalni rad, Zavoda za zapošljavanje i poslodavaca kako bi mladi već tokom školovanja imali pristup profesionalnoj orijentaciji, praktičnoj nastavi i programima koji olakšavaju prelazak iz obrazovanja na tržište rada.

Prepoznavanje mladih bez roditeljskog staranja kao prioritetne grupe u politikama zapošljavanja

Jedan od ključnih nalaza ove analize jeste da mladi bez roditeljskog staranja formalno imaju pristup postojećim programima zapošljavanja, ali nijesu prepoznati kao posebna ciljna grupa koja zbog svojih životnih okolnosti zahtijeva dodatnu podršku i prilagođene mjere aktivacije. Posljedično, oni na tržište rada ulaze sa značajno manje resursa od svojih vršnjaka, bez porodične podrške, profesionalnih kontakata i finansijske sigurnosti. Dosadašnja iskustva pokazuju da univerzalne mjere zapošljavanja nijesu dovoljne za prevazilaženje ovih razlika. Upravo zato evropske države sve češće razvijaju ciljne programe namijenjene mladima koji napuštaju sistem brige, kombinujući profesionalno savjetovanje, subvencionisano zapošljavanje i mentorstvo na radnom mjestu.

PREPORUČENA MJERA

EksPLICITNO prepoznati mlade bez roditeljskog staranja kao prioritetnu ciljnu grupu u okviru aktivnih mjera politike zapošljavanja ZZZCG-a. To podrazumijeva pravo na individualizovani plan zapošljavanja, imenovanje specijalizovanog savjetnika, prioritetan pristup programima stručnog osposobljavanja i razvoj posebnih programa subvencionisanog zapošljavanja u saradnji sa javnim i privatnim sektorom. Razviti podsticajne mjere za poslodavce koji zapošljavaju mlade iz sistema brige, finansijske podsticaje, poreske olakšice ili sufinansiranje dijela troškova zarade. Uspostaviti formalnu saradnju između centara za socijalni rad, ZZZCG-a, obrazovnih institucija i privrede, kako bi priprema za tržište rada započela još tokom boravka u sistemu brige.

OČEKIVANI EFEKAT

Razvoj integrisanog sistema obrazovne i profesionalne podrške doprinio bi povećanju zapošljivosti mladih, smanjenju rizika od dugotrajne nezaposlenosti i socijalne isključenosti, kao i uspješnijem uključivanju u tržište rada. Jačanjem saradnje između obrazovnog sistema, institucija socijalne zaštite, ZZZCG-a i poslodavaca stvaraju se uslovi za održiv model ekonomske inkluzije koji mladima omogućava veću samostalnost i dugoročnu društvenu uključenost.

IV. JAČANJE UPRAVLJANJA SISTEMOM TRANZICIONE PODRŠKE I PRAĆENJA REZULTATA**Jačanje i profesionalizacija hraniteljstva kao alternativnog oblika porodične brige**

Analiza je dokumentovala da je Dom "Mladost" jedina institucija ovog tipa u Crnoj Gori i da je, uprkos reformskim naporima, institucionalni smještaj i dalje dominantan oblik brige. UNICEF i NVO Juventas su 2023. upozorili da Crna Gora više nije prva zemlja u regionu bez djece mlađe od tri godine u institucionalnoj brizi, što ukazuje na usporavanje napretka u deinstitutionalizaciji. Razvijeno hraniteljstvo, posebno specijalizovano hraniteljstvo za djecu s posebnim potrebama i urgentno hraniteljstvo za najmlađe predstavlja osnovu modernog sistema dječje zaštite koji djeci obezbjeđuje porodičnu toplinu i individualizovanu brigu koje institucija strukturalno ne može pružiti u istoj mjeri.

PREPORUČENA MJERA

Ubrzati reformske procese u oblasti razvoja hraniteljstva: povećati naknade hraniteljima, uvesti obaveznu obuku i redovnu superviziju kao standard licenciranja, te razviti specijalizovano hraniteljstvo za djecu s posebnim potrebama i urgentno hraniteljstvo za najmlađe. Prioritizovati srodničko staranje uz adekvatnu finansijsku i stručnu podršku srodnicima. Razviti Centar za hraniteljstvo u okviru Doma "Mladost" kao resursni centar za regrutaciju, obuku i podršku hraniteljskim porodicama na nivou cijele države.

Uspostavljanje sistema praćenja ishoda tranzicije

Jedan od najznačajnijih nedostataka postojećeg sistema jeste odsustvo pouzdanih podataka o životnim ishodima mladih nakon izlaska iz sistema brige. Institucije raspolažu podacima o broju korisnika i realizovanim aktivnostima, ali ne postoji sistem koji kontinuirano prati obrazovne, radne, stambene i socijalne ishode mladih nakon osamostaljivanja. Bez takvih podataka nije moguće procijeniti efikasnost postojećih mjera niti planirati buduće politike na osnovu mjerljivih rezultata.

PREPORUČENA MJERA

Uspostaviti jedinstveni sistem praćenja tranzicije koji objedinjuje podatke institucija socijalne zaštite, obrazovanja, zapošljavanja i zdravstva. Sistem razvijati u okviru postojeće platforme e-Socijala, uz puno poštovanje propisa o zaštiti podataka. Pratiti ključne pokazatelje kao što su završetak obrazovanja, zaposlenost, stambena stabilnost i nivo socijalne uključenosti u periodu od najmanje dvije godine nakon izlaska iz sistema brige. Prikupljeni podaci predstavljali bi osnov za redovnu evaluaciju i planiranje budućih reformi zasnovanih na dokazima.

Jačanje participacije mladih i međusektorske saradnje

Savremeni sistemi socijalne zaštite zasnivaju se na principu da mladi nijesu samo korisnici usluga, već aktivni učesnici u njihovom planiranju, razvoju i evaluaciji. Iskustvo mladih koji su prošli kroz sistem brige predstavlja vrijedan izvor znanja o tome koje mjere daju rezultate. Uprkos tome, analiza pokazuje da su mogućnosti njihovog učešća u kreiranju javnih politika i dalje ograničene.

PREPORUČENA MJERA

Uspostaviti formalne mehanizme koji omogućavaju redovno uključivanje mladih sa iskustvom alternativne brige u procese izrade, sprovođenja i evaluacije politika kroz savjetodavna tijela pri nadležnim institucijama, periodične konsultacije, uključivanje u radne grupe i modele vršnjačkog savjetovanja. Unaprijediti međusektorsku saradnju između ministarstava, centara za socijalni rad, obrazovnih ustanova, ZZCG-a, zdravstvenih ustanova, lokalnih samouprava, organizacija civilnog društva i privrede. Uspješna tranzicija zahtijeva koordinisano djelovanje svih aktera, jasno definisane odgovornosti i redovnu razmjenu informacija.

OČEKIVANI EFEKAT

Razvojem sistema praćenja ishoda, jačanjem međusektorske saradnje i uključivanjem mladih u procese donošenja odluka stvorili bi se uslovi za izgradnju transparentnog, odgovornog i održivog sistema tranzicije podrške. Takav sistem omogućio bi pravovremeno prepoznavanje potreba mladih, kontinuirano unapređenje kvaliteta usluga i donošenje javnih politika zasnovanih na dokazima i iskustvu korisnika.

Predložene preporuke predstavljaju međusobno povezane elemente jedinstvenog modela tranzicione podrške, čija se uspješnost može ostvariti jedino kroz koordinisanu primjenu svih predloženih mjera. Njihova vrijednost ne ogleda se u pojedinačnim intervencijama, već u stvaranju sistema koji mladima bez roditeljskog staranja pruža kontinuiranu podršku od perioda pripreme za izlazak iz sistema brige pa sve do potpune socijalne i ekonomske samostalnosti.

Uspostavljanje ovakvog modela ne zahtijeva izgradnju potpuno novih institucija, već prije svega bolje povezivanje postojećih kapaciteta, razvoj usluga u zajednici, jačanje međusektorske saradnje i dosljednu primjenu postojećih zakonskih rješenja. Istovremeno, iskustva država članica Evropske unije pokazuju da ulaganje u kvalitetnu tranzicionu podršku predstavlja jedno od najisplativijih ulaganja u oblasti socijalne zaštite, jer doprinosi većoj zaposlenosti, smanjenju socijalne isključenosti i dugoročnom smanjenju troškova sistema. Za Crnu Goru unapređenje tranzicione podrške predstavlja priliku da postojeće reformske procese u oblasti socijalne i dječje zaštite dodatno uskladi sa evropskim standardima i principima deinstitutionalizacije. Time se ne unapređuje samo položaj mladih bez roditeljskog staranja, već se gradi pravedniji, inkluzivniji i otporniji sistem socijalne zaštite koji svakom mladom čovjeku pruža jednake mogućnosti za dostojanstven i samostalan život.

10. ZAKLJUČAK

Tranzicija mladih bez roditeljskog staranja iz sistema brige u samostalan život predstavlja jedan od najosjetljivijih i najodgovornijih trenutaka u sistemu socijalne i dječje zaštite. Upravo u ovom periodu mladi preuzimaju odgovornost za donošenje životnih odluka, uključivanje u tržište rada, nastavak obrazovanja, rješavanje stambenog pitanja i izgradnju sopstvene budućnosti, često bez podrške porodice koja njihovim vršnjacima predstavlja prirodan oslonac. Zbog toga kvalitet tranzicione podrške ne određuje samo uspješnost pojedinačnih životnih priča, već predstavlja pokazatelj razvijenosti, odgovornosti i inkluzivnosti cjelokupnog sistema socijalne zaštite. Analiza je pokazala da je Crna Gora u prethodnim godinama ostvarila značajan napredak u unapređenju normativnog okvira, razvoju usluga u zajednici i procesu deinstitutionalizacije. Uspostavljeni su važni zakonski i strateški temelji koji prepoznaju prava djece i mladih bez roditeljskog staranja i stvaraju prostor za dalji razvoj sistema. Istovremeno, analiza ukazuje da period tranzicije i dalje predstavlja najslabije razvijen segment postojećeg sistema, obilježen nedovoljno razvijenim mehanizmima kontinuirane podrške, ograničenom međusektorskom saradnjom i odsustvom sistemskog praćenja ishoda nakon izlaska iz brige.

Iskustva država članica Evropske unije potvrđuju da uspješna tranzicija ne zavisi od jedne mjere ili jedne institucije. Ona podrazumijeva koordinisano djelovanje sistema socijalne zaštite, obrazovanja, zapošljavanja, zdravstva, lokalnih samouprava, organizacija civilnog društva i poslodavaca, uz aktivno učešće samih mladih. Evropske prakse pokazuju da ulaganje u mentorstvo, podržano stanovanje, razvoj životnih vještina, kvalitetno obrazovanje i pristup tržištu rada donosi dugoročne koristi za same mlade, ali i za zajednicu u cjelini koje prema dostupnim istraživanjima nadmašuju početne troškove sistema.

Crna Gora ne polazi od početka. Postojeći reformski procesi, strateški dokumenti, iskustva institucija i organizacija civilnog društva, kao i opredjeljenje države za usklađivanje sa evropskim standardima, predstavljaju čvrstu osnovu za razvoj održivog sistema tranzicione podrške. Ključni izazov u narednom periodu neće biti stvaranje potpuno novih rješenja, već povezivanje postojećih kapaciteta u jedinstven, funkcionalan i koordinisan sistem koji će mladima pružiti kontinuitet podrške onda kada im je ona najpotrebnija.

Mladi bez roditeljskog staranja ne traže privilegije, već jednake mogućnosti da razviju svoje potencijale i izgrade dostojanstven i samostalan život. Njihov uspješan prelazak u odraslo doba ne predstavlja isključivo pitanje socijalne politike, već pitanje poštovanja ljudskih prava, društvene solidarnosti i odgovornosti prema generacijama koje odrastaju pod brigom države. Društvo koje uspije da obezbijedi sigurnu i podržanu tranziciju upravo ovoj grupi mladih istovremeno pokazuje sposobnost da štiti najranjivije, razvija jednake mogućnosti i gradi inkluzivniju budućnost za sve svoje građane.

Preporuke predstavljene u ovoj analizi nude smjernice za unapređenje postojećeg sistema u skladu sa evropskim standardima i potrebama mladih u Crnoj Gori. Njihova realizacija zahtijeva političku posvećenost, međusektorsku saradnju i kontinuirano ulaganje u razvoj usluga koje će mladima omogućiti da iz sistema brige ne izlaze sami, već uz podršku koja će im omogućiti da sigurnije, samostalnije i ravnopravnije započnu novo životno poglavlje.

BIBLIOGRAFIJA

1. Crna Gora. Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti („Službeni list Crne Gore“, sa izmjenama i dopunama).
2. Vlada Crne Gore. Strategija razvoja sistema socijalne i dječje zaštite za period 2025–2028.
3. Vlada Crne Gore. Strategija deinstitutionalizacije za period 2025–2028. godine sa Akcionim planom za 2025. godinu.
4. Vlada Crne Gore. Strategija razvoja hraniteljstva u Crnoj Gori 2012–2016.
5. JU Dječji dom „Mladost“ Bijela. Transformacioni planovi ustanove (2015. i 2020).
6. Mreža za evropske politike MASTER. Istraživanja i projektni nalazi o položaju i potrebama mladih bez roditeljskog staranja.
7. Ujedinjene nacije. Konvencija o pravima djeteta, 1989.
8. Generalna skupština Ujedinjenih nacija. Smjernice za alternativnu brigu o djeci, Rezolucija 64/142, 2010.
9. Komitet Ujedinjenih nacija za prava djeteta. Zaključna zapažanja i preporuke koje se odnose na Crnu Goru.
10. Evropska unija. Povelja Evropske unije o osnovnim pravima, član 24.

11. Evropska komisija. Strategija EU o pravima djeteta, 2021.
12. Savjet Evropske unije. Preporuka (EU) 2021/1004 o uspostavljanju Evropske garancije za djecu.
13. Savjet Evropske unije. Preporuka o ojačanoj Garanciji za mlade, 2020.
14. Vijeće Evrope. Strategija za prava djeteta 2022–2027.
15. Vijeće Evrope. Preporuka Rec(2005)5 o pravima djece koja žive u rezidencijalnim ustanovama.
16. Vijeće Evrope. Preporuka CM/Rec(2011)12 o pravima djece i socijalnim uslugama prilagođenim djeci i porodicama.
17. Vijeće Evrope. Konvencija o zaštiti djece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja (Lanzarote konvencija), CETS br. 201.
18. Vijeće Evrope. Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija), CETS br. 210.
19. European Expert Group on the Transition from Institutional to Community-based Care. Common European Guidelines on the Transition from Institutional to Community-based Care, 2012.
20. European Expert Group on the Transition from Institutional to Community-based Care. Toolkit on the Use of European Union Funds for the Transition from Institutional to Community-based Care.
21. Eurochild i UNICEF. DataCare: izvještaji i nalazi o djeci u alternativnoj brizi u Evropi.
22. European Social Network. Publikacije i primjeri dobre prakse o razvoju integrisanih socijalnih usluga u zajednici.
23. Eurofound. Publikacije o pristupu socijalnim uslugama, uključivanju mladih i NEET populaciji.
24. Clivet, A. „Ageing Out of Care Towards Living a Self-determined Life: A Multidisciplinary Mentoring Model for Unaccompanied Care Leavers“. U: *The Rights of Unaccompanied Minors*, Springer, 2021, str. 285–316. DOI: 10.1007/978-3-030-75594-2_12.
25. Mentoring Across Borders (MAB). Programski materijali o međugeneracijskom mentorstvu mladih u riziku od marginalizacije.
26. Zavod za zapošljavanje Crne Gore. Programi aktivne politike zapošljavanja i Garancija za mlade.
27. Investiciono-razvojni fond Crne Gore. Programi podrške samozapošljavanju i razvoju preduzetništva.
28. Fond za inovacije Crne Gore. Programi podrške inovacijama i startup timovima.
29. Evropska komisija. Erasmus+, ALMA i drugi programi obrazovanja, mobilnosti i radnog iskustva za mlade.

